



## Gemengde economie

Welke rol heeft de overheid in de gemengde economie? Over deze vraag congresseerden vnl. Vlaamse economen op het elfde Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres op 4 en 5 mei jl. te Leuven. De Vereniging voor Economie (VVE) had hiervoor 17 referaten laten opstellen waaraan de referenten, ieder geruggesteund door een commissie, ca. twee jaren hadden gewerkt. De voorzitter van de VVE, de heer F. R. Vanes, stelde dat het congres twee taken had: 1. het tot stand brengen van een synthese van de veelzijdige problematiek van de staatsinterventie en 2. het zoeken naar een gefundeerde verantwoording en naar een waarde-oordeel over de talrijke overheidsinterventies op economisch gebied.

Degene die het ruim 600 bladzijden tellende referatenboek doorbladert, ziet direct dat de organisatoren met dit congres een algeheel inzicht in de invloed van de overheid op de westerse en speciaal op de Belgische economie wilden geven. Het congres bestond daarom uit de volgende vijf afdelingen: 1. De theorie van de overheidsinterventie; 2. Overheids- en privaats initiatief; 3. Inkomensverdeling en -herverdeling in België; 4. Steunpunten van de huidige Belgische en Europese overheidsinterventie; 5. Efficiëntie van de publieke administratie. Iedere afdeling bestond uit enkele commissies die een specifiek onderwerp aan de orde stelden.

De gemengde economie, zoals wij die thans kennen, is tot stand gekomen door een eeuwenlange evolutie, hoewel er soms in die evolutie — vaak als gevolg van oorlogen — breuken voorkwamen. Globaal kunnen we stellen dat in die gemengde economie de productie voor een deel door de overheid en voor een deel door de private ondernemingen wordt bepaald. Veelal zal als gevolg hiervan de eigendom van de produktiemiddelen zijn verdeeld tussen overheid en particulieren. De gemengde economie heeft dus zowel centralistische als decentralistische kenmerken. Ze kwam tot stand wegens het wegwerken van sociale en economische onrechtvaardigheden, die de oorspronkelijke vrije ondernemingswijze economie kende.

Zodra de woorden sociale en economische onrechtvaardigheden vallen, komt de politiek om de hoek kijken. Een congres dat zich bezighoudt met de invloed van de overheid in de gemengde economie is daarom een politiek congres, want wat de één rechtvaardig vindt, vindt de ander onrechtvaardig. Ook het hier besproken congres droeg een politiek stempel, al werden er niet bewust politieke uitspraken in de referaten gedaan. Het politieke stempel bleek vooral uit enkele opmerkingen van congressisten. Soms werd hierdoor niet gezien dat het een wetenschappelijk congres was waar ruimte moest zijn voor zowel linkse als rechtse analyses.

Het politieke stempel in de referaten bleek uit de objectieve toetsing van de economische doelstellingen aan de realiteit. Economische doelstellingen worden immers door politici opgesteld; de econoom mag slechts de instrumenten aangeven. Achteraf kan worden nagegaan in hoeverre de instrumenten voldoende operationeel zijn. Op dit congres werden de instrumenten besproken aan de hand van referaten over concentratiebeleid, arbeidsbeleid, prijsbeleid, milieubeleid, industriepolitiek (waaronder subsidiëringsbeleid en regionale en sectoriële planning) en inkomenspolitiek.

Uit deze referaten blijkt duidelijk dat de westerse gemengde economie is voortgekomen uit de vrije ondernemingswijze produktiehuishouding en slechts enkele kenmerken van centralisme vertoont omdat duidelijk gekwantificeerde doelstellingen ontbreken. Hierdoor is het voor de econoom moeilijk na te gaan in hoeverre de economische instrumenten effectief zijn. Laat ik een voorbeeld noemen. In het referaat over de centrale overheid als herverdelers wordt geconstateerd dat de inkomstenbelasting in België een geringe herverdelende werking heeft: alleen het aandeel van de hoogste 5% inkomstenstrekkers wordt door de inkomstenbelasting aanmerkelijk gewijzigd. Referent Boelaert pleitte daarom voor een andere tariefstructuur, het tegengaan van belastingontduiking, een ander systeem van gezinsmodaliteit en een belasting op vermogensaanwas. Men zou hem hierdoor gemakkelijk kunnen verwijten niet-objectief te zijn, want er is nergens aangegeven in welke mate de inkomstenbelasting herverdelend moet werken.

Een dergelijk probleem bestond ook bij de planning. Moet planning indicatief of imperatief zijn? Politici geven op deze vraag geen duidelijk antwoord. Misschien dat daarom het referaat over planning de titel „Planning en programmatie” droeg (indicatieve planning of het maken van prognoses is hetzelfde als programmatie). Daarom was zowel de mening van referent Laevaert als die van zijn tegenstander Cools over het doel van het overheidsingrijpen juist. Volgens Laevaert grijpt de overheid in om de vrije markt te herstellen en volgens Cools moet overheidsingrijpen tot planning leiden.

Het is onmogelijk op deze pagina het gehele congres te bespreken. Vandaar dat ik filosofeerde over de gemengde economie en de voorbeelden haalde uit de discussies die ik toevallig bijwoonde. Het VVE organiseerde een interessant congres. Referatenboek en notulenboek (verschijnt over enige tijd) horen thuis op de economische boekenplank.

L. Hoffman

# Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i>	
Gemengde economie .....	417
<b>Column</b>	
Tweeërlei democratie, door Prof. Dr. W. Albeda .....	419
<i>Prof. Dr. P. R. Odell:</i>	
Het Nederlandse aardgastekort; onbeantwoorde vragen en een alternatieve hypothese .....	422
<b>Notitie</b>	
Wetenschap en samenleving, door W. D. Franckena .....	424
<i>Prof. Dr. Jr. J. Goudriaan:</i>	
Nationale en internationale elementen van chronische inflatie; de surséance van Amerika; maatregelen tot herstel en preventie (I) .....	426
<b>Au courant</b>	
Kruit verschoten?, door A. F. van Zweeden .....	431
<b>Geld- en kapitaalmarkt</b>	
Enkele kanttekeningen bij het Verslag van de President, door Drs. E. F. Limburg .....	432
<b>Ingezonden</b>	
Rijnmonds knelpunten, door Drs. J. Derwig, met naschrift van Drs. L. Hoffman .....	434
<b>Boekennieuws</b>	
P. J. D. Drenth, P. J. Willems en Ch. J. de Wolff (red.): Bedrijfspsychologie, door Dr. A. Peper .....	437
<b>Mededelingen</b> .....	437

## Onderzoek op Nederlandse Antillen

*Van de regering van de Nederlandse Antillen heeft de „Overseas Projects Division” van het Nederlands Economisch Instituut opdracht ontvangen om in samenwerking met het Antilliaanse Departement van Economische en Sociale Zaken te komen tot de samenstelling van een nationaal rekeningstelsel, de opstelling van een praktisch toepasbaar econometrisch model als instrument van economische politiek, alsook de opleiding van Antilliaans personeel op dit terrein. De duur van het project is voorlopig op drie jaren gesteld. Gedurende deze periode zullen enige medewerkers van het NEI op de Nederlandse Antillen worden gestationeerd.*

**Redactie**

*Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.  
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.*

**Adres:** Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.  
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.  
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

**Kopij voor de redactie:** in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

**Abonnementsprijs:** f 78,00 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f 46,80 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijksgdelen (zeepost).

**Betaling:** Abonnementen en contributies. (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekeningno. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

**Losse nummers:** Prijs van dit nummer f 2,50 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekeningno. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

**Advertenties:** B.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam  
Lange Haven 141, Schiedam.  
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting  
Het Nederlands Economisch Instituut

**Adres:** Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

**Onderzoekafdelingen:**

Balanced International Growth  
Bedrijfs-Economisch Onderzoek  
Economisch-Sociologisch Onderzoek  
Economisch-Technisch Onderzoek  
Vestigingspatronen  
Macro-Economisch Onderzoek  
Projectstudies Ontwikkelingslanden  
Regionaal Onderzoek  
Statistisch-Mathematisch Onderzoek  
Transport-Economisch Onderzoek

## Tweeërlei democratie

Het wordt steeds duidelijker dat er in Nederland, net als in de Verenigde Staten enkele jaren eerder werd vastgesteld, twee opvattingen bestaan over democratie. De eerste is de gangbare, zoals je die tegenkomt in de gekozen organen en zoals die is te vinden bij de meeste gezagsdragers. Democratie betekent in die opvatting, dat de burgers hun vertegenwoordigers kiezen in de daartoe te creëren organen. Deze vertegenwoordigers gaan met het vertrouwen, dat zij in vrije verkiezingen hebben verworven, naar eer en geweten om. Zij voelen zich mandatarissen en gaan bij hun standpuntbepaling allereerst bij hun eigen geweten te rade. Dit geldt ook voor de politiek verantwoordelijke bestuurders zoals ministers en wethouders. Zulke bestuurders hebben gezag op grond van het democratische proces. Willen burgers, dat die bestuurders een andere houding aannemen, een bepaalde actie ondernemen enz., dan moeten zij worden overtuigd met argumenten.

De tweede is de steeds meer veldwinnende opvatting, dat de gekozen vertegenwoordigers de belangen hebben te behartigen van degenen, die hen hebben gekozen. De kiezers zien erop toe, dat de politiek verantwoordelijke bestuurders daarmee rekening houden. Gebeurt dat niet en willen burgers, dat die bestuurders een andere houding aannemen, een bepaalde actie ondernemen, dan moeten ze zo nodig door harde acties worden gedwongen.

De eerste opvatting vindt men bij mensen die niet zo ver afstaan van de macht. Men vindt haar bij de „middle class” 1) zegt Martin Rein. De tweede opvatting daarentegen is vooral te vinden bij degenen die ver van de macht afstaan, bij de armen, zegt dezelfde schrijver. De eerstgenoemden gaan ervan uit, dat men mag vertrouwen dat de regeerders op grond van het goede inzicht dat zij hebben, de betere informatie en de bij hen aanwezig geachte goede karaktereigenschappen (waarom zouden zij anders gekozen zijn) de beste



koers zullen inslaan. Valt dat tegen, (wat natuurlijk kan voorkomen) dan is de volgende stembus er, om verandering te krijgen. „Harde acties” zijn zinloos of schadelijk. Immers, óf ze proberen iets af te dwingen wat redelijk is, maar waarom zouden de autoriteiten en de werkvertegenwoordigers er dan niet op komen, óf ze proberen iets af te dwingen wat onredelijk is, wat slechts een (nogal drammerige en lawaaijerige) minderheid wil.

De eerste vorm van democratie streeft naar de consensus der elites. Het zijn de gekozen vertegenwoordigers, die, zodra ze zijn gekozen tot de elite behoren, in eerste instantie uitmaken wie gelijk heeft; pas in laatste instantie kunnen de burgers (de achterban) corrigerend optreden. De tweede vorm van democratie gaat er vanuit, dat de gezagsdragers machthebbers zijn, die alleen al uit dien hoofde niet te vertrouwen zijn, althans niet vertrouwd moeten worden. Ook de leden van gekozen vertegenwoordigende lichamen moeten voortdurend kritisch worden begeleid.

Veel van de wederzijdse ergernis tussen „establishment” en „actiegroepen” is te verklaren uit dit verschil in visie op het begrip democratie. Het is zo goed te verklaren, dat wat de een de democratie noemt, door de ander minachting voor de (parlementaire) democratie en het niet aanhouden van de spelregels der (parlementaire) democratie wordt geacht.

Over de mogelijkheid van deze nieuwe opvatting (beleving wellicht beter) van de democratie is verschil van mening mogelijk.

Eenzijds zijn er schrijvers die erop wijzen, dat de actiegroepen mensen ertoe brengen te participeren in het democratische proces, die tot nu toe slechts apatisch reageerden op het beleid of hun onlust uitten door min of meer crimineel gedrag. Daarenboven kan men erop wijzen, dat op deze wijze bepaalde issues wel degelijk onder de aandacht van de autoriteiten komen:

*De totstandkoming van het kabinet-Den Uyl heeft directe consequenties voor ESB. Twee van onze columnisten zijn namelijk in dit kabinet opgenomen: Drs. R. F. M. Lubbers en Drs. J. P. Pronk werden benoemd tot resp. minister van Economische Zaken en minister van Ontwikkelingssamenwerking. In verband hiermee kunnen zij geen columns meer voor ESB schrijven. Wij zijn beide ministers zeer erkentelijk voor de interessante bijdragen die zij voor ESB schreven en wensen hen veel succes in hun nieuwe, verantwoordelijke functie.*

**Red.**

milieu, de positie der gastarbeiders zijn voorbeelden.

Hiertegenover staat, dat men op deze wijze wél de issues naar voren kan brengen, maar geen beleid kan formuleren. Bovendien, dat de acties irritatie kunnen brengen bij de autoriteiten, maar ook bij de niet-actievoerende bevolking, wat altijd nog een meerderheid is. Op die manier ontstaat wat de Amerikanen „backlash” zijn gaan noemen. Het gevaar is groot, dat een periode van min of meer succesvolle acties wordt gevolgd door een reactie van de „zwijgende meerderheid”. De stembus laat dan zien hoezeer men velen heeft geërgerd en hoezeer vele mensen de orde en de rust waarderen boven de voorgestelde hervormingen.

Het meeste succes hebben daarom die acties, die niet door kleine actieve minderheden, maar door grote organisaties worden georganiseerd. Zulke acties hebben een follow-up. Nadat de issues aan de orde zijn gesteld en de aandacht hebben getrokken, kan de organisatie meewerken aan een beleid dat in het verlengde van de actie ligt. Iets van die aard zou gebeuren, indien na de stakingsbeweging der industriebonden (acties van de basis, maar op instigatie van grote organisaties) een officiële inkomenspolitiek kan worden geformuleerd en uitgevoerd. Indien dit laatste niet slaagt, moet de frustratie bij degenen, die de actie uitvoeren, alleen maar groter worden. M.a.w. zo'n actie veronderstelt dat men weet wat de volgende stap zal kunnen zijn.

1) Martin Rein, *Social Policy*, New York, 1970.

# Feiten, meningen, mensen, cijfers.

*(Feit)* Volgens recente publicaties staan wij op de ranglijst van Nederlandse bureaus op de éénentwintigste plaats.

*(Feit)* Volgens betrouwbare bron staan wij op de ranglijst van „televisie-reclame-bureaus” op de vierde plaats.

*(Mening)* Van Tony Abrahams, managing director van Masius & D’Arcy-MacManus/London: „There is not such a thing as creativity, but if you want it, you can get it!”

*(Cijfer)* Onze omzet hebben wij voor 1973 becijferd op 13,7 miljoen gulden.

*(Mensen)* Bij M & DM in Amstelveen werken 35 mensen.

*(Feit)* Het is allemaal 1 september 1965 begonnen op een kamer in het A’damse Carlton Hotel.

*(Mening)* Van Cees Sens, managing director van M & DM: „Ondernemingen hebben al problemen genoeg. Daar hoeven dagelijkse strubbelingen met het reclamebureau niet nog ’ns bij.”

*(Feit)* Onze opdrachtgevers voelen zich happy.

*(Mening)* Vastgelegd in onze werkprocedures: „Het is voor alle zekerheid en voor alle betrokkenen beter om campagneconcepten en executies te testen, voordat er ook maar iets in de media verschijnt.”

*(Cijfer)* Het bedrag dat wij vorig jaar aan de productie van tv-commercials besteedden, liep dik in de 6 cijfers.

*(Feit)* Eénentwintig van de vijftientwintig campagnes, die wij afgelopen jaar ontwikkelden, zijn gepretest.

*(Mening)* Wat is uw mening over het pretesten van „video-taped” storyboards? Wij kunnen u daar interessante dingen over vertellen.

*(Mensen)* Managing Director Cees Sens (35). Was account director/adjunkt directeur bij FHV/BBDO, werd 1.11.'71 benoemd tot directeur van Masius. Adjunkt-directeur en creative director Hans Dekker (38). Ex-associate creative director van Young & Rubicam Van Staal en Koster. Kwam 1 maart '71 naar Masius. Groepsleider Joe Parsons (38). 5 Jaar internationale Masius ervaring. Daarvoor Shell, Beecham, Ogilvy & Mather en McCann. Groepsleider Ton Bruns (28). Deed marktonderzoek, was groepsleider bij FHV/BBDO.

Henk Alberts (36). Na international advertising manager bij Honeywell en account manager bij Moussault, nu groepsleider bij Masius & D’Arcy-MacManus.

*(Cijfer)* Met een omzet van \$ 365.000.000 is de Masius & D’Arcy-MacManus International Agency Group goed voor een zevende plaats op de wereldranglijst van reclamebureaus.

# Namen, standpunten, merken, procenten.

*(Namen) Van enkele accounts, die wij behandelen: Colgate-Palmolive (Palmolive zeep, Cadum zeep, Spri droogspray, Foliage deodorant, Ajax allesreiniger, Ultra Brite tandpasta e.a.) Effem (Kilekat, Whiskas, Katkins kattevoedsel, Chappi, Frolic, Loyal hondevoedsel) Jacobus Boelen (Rémy Martin cognac, Bobadilla sherry, Veuve Clicquot champagne, Haig whisky, Evian mineraalwater).*

*(Standpunt) Wij zijn voorstanders van een aan dienstverlening aangepaste honorering.*

*(Procenten) Onze omzet groeide de afgelopen drie jaar met gemiddeld 16% per jaar. Een rustige groei, voornamelijk gerealiseerd door budgetuitbreidingen en nieuwe projecten van bestaande relaties.*

*(Namen) Van recentelijk verworven accounts: Jordan tandenborstels, Agro International (plantenverzorgingsprodukten), Ciba-Geigy (Binella cosmetica), Verenigde Levensmiddelen Fabrieken (Niemeyer Gala koffie en thee).*

*(Standpunt) Wij doen liever niet mee aan „wilde” bureaucompetities.*

*(Merken) Masius is vanouds een sterk „packaged goods” agency. Hier is die faam helaas nog niet zo sterk doorgedrongen. Vandaar dat we nog vrij zijn voor chips, confiture, desserts, fruitdranken, repen enzovoortenzovoort.*

*(Standpunt) Uit het M&DM Werkplan: „Een uniforme bureau-methodiek bevordert de denkdiscipline bij het vormen en ontwikkelen van campagnes.”*

*(Merken) Wie ons klantenpakket nog eens aandachtig bestudeert, zal menig gerenommeerd merk tegenkomen. Het merendeel behoort tot de marktleiders (of eerste of tweede!).*

*(Namen) Van nog niet eerder genoemde accounts: Mobil Oil, Qantas airways, Hoover klopveegzuigers, Lesney speelgoed, Berec batterijen, Sellotape, Océ-van der Grinten kopieerapparatuur, Wilkinson Sword scheermesjes, Simoniz, General Motors (Vauxhall, Ranger, Bedford, OK-cars en dealer-promotions).*

*(Standpunt) Van Masius & D'Arcy-MacManus: „Elke inspanning van ons is er op gericht, om elke reclamegulden harder voor u te laten werken!”*

**Masius & D'Arcy-MacManus B.V.**

*Amstelveen. Prof. J.H. Bavincklaan 3, Postbus 380. Tel. 020-454251.*

# Het Nederlandse aardgastekort

## Onbeantwoorde vragen en een alternatieve hypothese

PROF. DR. P. R. ODELL\*

De ontwikkelingen met betrekking tot het Nederlandse aardgas schijnen in nevelen gehuld te moeten blijven, terwijl de mysteries groter en steeds belangrijker worden. In 1969 veronderstelde ik dat zowel de reserves als het productiepotentieel van het Groningse veld sterk en doorlopend werden ondergewaardeerd, dit om monopoliewinst, verband houdend met de unieke ligging van het grote gasveld in het hart van het meest energieverbruikende gebied ter wereld, te kunnen maken. Ondanks herhaalde ontkenningen van de exploitanten, dat zij iets anders deden dan wat technisch en economisch gezien het meest juiste was, nl. te streven naar een gasomzet van niet meer dan ongeveer 60 mrd. m<sup>3</sup> tegen 1975 (zie Ir. Drs. Portegies, Marktstrategie van het Nederlandse aardgas, in *ESB* van 25 juni 1969) en dat er geen gasleveranties) die hen van inzicht zouden kunnen doen veranderen, werd het Groningse veld overrompeld door gebeurtenissen die, zoals in de tabel is aangegeven, de exploitatie van het veld opstuwden tot een productie van 80 à 100 mrd. m<sup>3</sup> tegen 1975, een niveau dat ik in mei 1969, zowel gezien vanuit technisch als vanuit economisch standpunt, als mogelijk had verondersteld.

### Aardgas als groeisector

*Nederlands gas; Geplande en werkelijke omzet in mrd. m<sup>3</sup>*

Geplande omzet voor	1970			1972			1975		
	binnenlands gebruik	export	totaal	binnenlands gebruik	export	totaal	binnenlands gebruik	export	totaal
Zoals gepland in:									
1967 .....	13	8	21	18	12	30	25	25	50
1969 .....	16,5	9,5	26	21	15	36	33	30	63
1971 .....	—	—	—	30	22	52	40	35	75
1973 .....	—	—	—	—	—	—	46	46	92
werkelijke omzet .....	20,1	11,3	31,4	33	25	58	—	—	—

De voornaamste oorzaak van deze niet voorziene ontwikkeling was de sterk toegenomen voorkeur van de consument voor aardgas boven olie, vooral door het stijgen van de olieprijs na 1970. Deze prijsstijging was het gevolg van veranderingen in de wereldolie-industrie in een situatie waarin de gasprijzen in Nederland door de wet (en door lange-termijncontracten voor zover het afnemers in België, Duitsland, Frankrijk enz. betrof) werden gecontroleerd. De vraag naar Nederlands aardgas kon niet los worden gezien van de invloed van de beschikbaarheid van gas van elders, met name van gas uit de Britse sector van de Noordzee en van gas beschikbaar voor West-Europa uit de Sowjetunie. Dit alternatieve aanbod toonde precies aan hoe duur het Nederlandse gas was in verhouding tot de zeer lage kosten waartegen het kon worden geproduceerd en hoe snel ontwikkelingen kunnen plaatsvinden als er geen monopolistische beperkingen op de produktieniveaus zijn.

Zo werd de in monopolistische richting ontvouwde strategie voor de verkoop van het Groningse gas (de verkoopstrategie was erop gericht geen al te traumatische veran-

deringen in de Nederlandse energiemarkt te veroorzaken en het gas alleen als „premium fuel” in buurlanden te laten dienen) effectief ondermijnd en werd het aardgas de groeisector bij uitstek van de energie-economie. Het aardgas verving de olie over een breed front, zodat de consumptie van stookolie in Nederland in slechts drie jaar (1969-1972) met meer dan een derde deel daalde. De periode van aldus gestimuleerde groei van het gasverbruik beloofde te zullen voortduren tot ten minste het midden van de jaren zeventig en mogelijk een even ernstig achterblijven van de tot dan toe verwachte vraag naar olieprodukten in Duitsland en België te zullen veroorzaken. De mogelijkheden in dit opzicht werden geaccentueerd door het feit dat andere Nederlandse voorraden dan die in Groningen beschikbaar kwamen. Ook deze voorraden waren groot, gemeten naar andere maatstaven dan die van de Groningse reus zelf. Zo is van de tot nu toe ontdekte gasaccumulaties het gasveld van Bergen (NH) in grootte het 33ste gasveld ter wereld (uitgezonderd de gasvelden in de USSR) en het in zee gelegen gasveld van Placid waarschijnlijk het vierde in grootte.

Gegeven deze ontwikkeling is de geschatte Nederlandse aardgasvoorraad snel toegenomen: van slechts 1000 mrd. m<sup>3</sup> in 1965 tot 1850 mrd. m<sup>3</sup> in 1969 en tot ten minste 2500 mrd. m<sup>3</sup> thans. Hierbij is uitgegaan van slechts een mini-

male schatting van de reserves in zee. Met andere woorden, de hypothese dat de aangetoonde aardgasvoorraden in een bepaalde regio een functie zijn van de vraag naar aardgas in die regio, is bevestigd. Ervaringen in andere delen van de wereld, waar hulpbronnen zijn ontdekt die in nauwe geografische relatie staan tot consumptiegebieden, ondersteunen deze bevestiging. Hierdoor is de verhouding tussen reserves en productie (dit is de, in jaren uitgedrukte, verhouding tussen de totale op enig moment ontdekte reserves en de jaarlijkse consumptie op hetzelfde moment) steeds gunstiger geworden; op het ogenblik is zij ongeveer 40 jaar (vergelijk dit met de verhouding tussen reserves en productie van 12 jaar voor de Verenigde Staten).

Vraag en aanbod leken het Nederlandse aardgas op deze wijze een leidende rol te geven in de Westeuropese energie-

\* De auteur is hoogleraar in de economische aardrijkskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zijn artikel is door de redactie van *ESB* uit het Engels vertaald.

economie. Tegen 1972 was het aardgas in feite al belangrijker als energiebron dan enig steenkolenveld in het Verenigd Koninkrijk en alleen minder belangrijk dan het Ruhr-kolenveld als men heel Europa in aanmerking neemt. Tegen 1975 of spoedig daarna beloofde het Nederlandse aardgas meer energie te zullen leveren dan alle Europese kolenvelden — die een produktiedaling vertonen — bij elkaar.

### Pseudo-energiecrisis

In het licht van deze feiten lijkt het onbegrijpelijk dat de officiële visie op het aardgas op zijn best pessimistisch en op zijn slechtst depressief is. Zowel minister Langman als de hoofddirecteur van de Gasunie, de heer Krijgsman, praten alsof het land wat het aardgas betreft voor een grote aanbodcrisis staat en spreken over de toekomst alsof uitputting van de reserves binnen een paar jaar voor de deur staat. Het is al zover gekomen dat alternatieven voor de energievoorziening in de vorm van een dure hervatting van de kolenwinning en een spoedprogramma voor de qua milieu gevaarlijke, door het publiek niet geaccepteerde, kapitaalintensieve nucleaire krachtstations in het openbaar worden verwelkomd als de korte- tot middellange-termijnoplossing voor de pseudo-energiecrisis!

In de officiële zienswijze worden twee hoofd„feiten” voor de „crisis” aangegeven. In de eerste plaats wordt gesteld, dat de exploitatie van het Groningse gasveld om technische redenen niet verder kan gaan dan maximaal 4% van de voorraad per jaar in plaats van de aanvankelijk voorziene 5%. In de tweede plaats komen er waarschijnlijk geen andere reserves beschikbaar om de 20 mrd. m<sup>3</sup> gas per jaar te leveren die Groningen naar verwachting niet langer meer kan produceren, laat staan een totaal Nederlands produktieniveau van meer dan 100 mrd. m<sup>3</sup> vol te houden. Bij beide „feiten” kan een vraagteken worden geplaatst; zij geven aanleiding tot groot scepticisme.

In de eerste en voornaamste plaats wordt de bewering over het potentiële Groningse produktiepercentage niet door enig voor het publiek beschikbaar bewijsmateriaal gestaafd en bovendien zal het bewijsmateriaal niet aan buitenstaanders voor evaluatie ter beschikking worden gesteld. De NAM verwijst geïnteresseerden naar het betreffende ministerie, dat dan verklaart dat het geen informatie over het Groningse veld kan verschaffen omdat de inlichtingen door de maatschappijen voor tien jaar op strikt vertrouwelijke basis zijn gegeven. Op deze wijze wordt de vicieuze cirkel van geheimhouding over de hele situatie gesloten. De verklaring dat in het Groningse veld onder geen enkele voorwaarde op geen hoger niveau dan 4% van de reserves per jaar kan worden geproduceerd, is moeilijk te accepteren als men deze verklaring toetst aan ervaringen elders in de wereld, waar de vraag naar gas groot is en waar de gasvelden gewoonlijk worden geëxploiteerd op een produktieniveau dat ligt tussen 6 en 10% per jaar van hun geschatte reserves. De Groningse situatie schijnt uniek te zijn en vraagt zeker om een volledige verklaring.

Het technische rapport, waarop de restrictie van de produktie is gebaseerd, voert kennelijk het argument aan dat een snellere gaswinning zou leiden tot een uiteindelijk verlies aan gas door de onregelmatige stijging van het grondwater. Dit is echter niet hetzelfde als de bewering dat het gas *niet sneller kan worden geproduceerd*. Het impliceert daarentegen dat er een kans is op een toekomstig verlies aan produktiepotentieel bij een gegeven aantal bronnen of, anders gezegd, dat er meer bronnen vereist zouden zijn om het gas te winnen dat door het stijgende water wordt geïsoleerd. De economische implicaties liggen dus in het feit dat er, zoals altijd het geval is bij olie- en gasproduktie, verschillende alternatieven zijn voor de omvang en de fasering van de Groningse produktie. Deze alternatieven dienen bekend te worden

gemaakt, opdat er een beslissing kan worden bereikt, die ten aanzien van alle betrokken aspecten (technische, economische en politieke) als de juiste wordt beschouwd. Dit zou zeker te prefereren zijn boven een geheime beslissing (die misschien alleen juist is gezien vanuit de belangen van één enkele partij) over een zaak die, zoals hieronder zal worden aangetoond, van groot belang is uit een oogpunt van Europese energiekosten en politiek in het algemeen 1).

### Behoeftte aan openheid

De behoefte aan openheid bij het vaststellen van de gaspolitiek wordt bevestigd door de niet bepaald openhartige presentatie van de omvang en aard van de Nederlandse gasreserves in zee. Gegeven de locatie van dit gebied tussen Groningen en andere Nederlandse gasvelden ten oosten en de zes grote en het nog grotere aantal kleine velden in Britse wateren ten westen ervan, is er veel kans dat het aan Nederland toebehorende zeegebied rijk aan gas is. Dit gebied ligt namelijk tussen een serie gasvelden die in grootte oplopen tot 350 mrd. m<sup>3</sup> aan reserves van het „Leman Bank”-veld in de Britse wateren. Extrapolatie van bekende geologische feiten over de omvang en de structuur van de gashoudende formaties die onder de Nederlandse wateren liggen, wijst in de richting van een hoeveelheid gas van ten minste 600 mrd. m<sup>3</sup>, terwijl het laatst gepubliceerde cijfer, zoals door de EG gebruikt in oktober 1972, totale reserves aangeeft van slechts 100-200 mrd. m<sup>3</sup>. Het is op basis van dit gebrek aan voldoende alternatief gas, ter opvang van het „tekort aan aanbod” dat in het leven is geroepen door de reductie van het Groningse produktie-potentieel, dat het aanbodtekort voor de nabije toekomst wordt voorspeld.

Nu is het cijfer voor de aardgasreserves in de zeebodem van 100-200 mrd. m<sup>3</sup> klaarblijkelijk onjuist, gegeven de feiten die bekend zijn gemaakt over de grootte van het gasveld van Placid in blok L 10. Het contract dat Placid voor het gas van dit veld met Westduitse klanten afsloot, impliceert een huidige schatting van de reserves alleen al voor dit veld van *ten minste* 150 mrd. m<sup>3</sup>, terwijl andere commerciële velden in zee (die ten minste een reserve van 75 mrd. m<sup>3</sup> elk moeten hebben willen ze exploiteerbaar zijn) al door Nordwinning zijn aangekondigd in de blokken K 13 en L 8 en door Petroland in blok K 6 2). Produktielicenties hiervoor zijn reeds aangevraagd. Hierbij komt nog dat de NAM — de eigenaar/exploitant van het Groningse veld, beschikend over blokken in de Nederlandse zeebodem waarvan de meeste zeer aantrekkelijk zijn — binnen het raam van een beperkt boorprogramma in zee, volgens *Petroleum Press Service*, niet minder dan 11 gasvondsten heeft gedaan. Over geen van deze vondsten zijn informaties verstrekt, hoewel de NAM wel produktielicenties heeft aangevraagd voor de blokken K 14 en K 17, waarin vondsten zijn gedaan. Er zijn hier voldoende gronden voor de verdenking, dat we bepaald niet over de hele waarheid beschikken omtrent de reserves in de zeebodem.

Nu we op deze wijze een aantal relevante vragen hebben gesteld over de betrouwbaarheid en de omvang van de informatie over de thans bekende Nederlandse gasreserve (laat staan over de vraag hoe deze reserve zich zou kunnen ontwikkelen met wat meer inspanning op het gebied van de exploratie binnen een bekken met zeer gunstige eigen-

1) Deze twijfel over de algemene geldigheid van de beperking van de produktie blijkt te worden bevestigd door recente, aan mij gegeven inlichtingen, dat met een winningspercentage van 4% bepaald nog niet het laatste woord over dit onderwerp is gesproken! In feite is het probleem steeds opnieuw geëvalueerd en de huidige schatting is dat een produktieniveau van 82,5 mrd. m<sup>3</sup> als een minimum, dat tegen de huidige kosten en prijzen kan worden bereikt, moet worden beschouwd.

2) Een bewijs ervoor, dat deze blokken belangrijke en winstgevende hoeveelheden gas kunnen produceren is de recente beslissing van de overheid om haar optie van een deelname van 40% in de ontwikkeling en de produktie, gestand te doen.

schappen voor een serie belangrijke ontdekkingen), komt men tot de conclusie dat de officiële visie inzake een gastekort en/of gascrisis op korte termijn, niet kan worden verklaard met behulp van de gepresenteerde stellingen. De gunstige vooruitzichten op meer reserves in de zeebodem worden bevestigd door de intensieve concurrentie om de blokken in zee die recentelijk door de Nederlandse regering zijn toegewezen. Nu is het mogelijk te veronderstellen dat de huidige beperkingen op de winning ook zouden kunnen zijn ingegeven door een alternatieve visie op de rol en de betekenis van de Nederlandse gasreserves. De volgende hypothese lijkt te passen bij alle bekende feiten en te worden gesteund door een logische interpretatie van de huidige energietoestand in West-Europa en het olie-aanbod en de prijssituatie in de westerse wereld. Deze interpretatie van de Nederlandse beschikkingmacht over gas en de Nederlandse gaspolitiek in het kader van een veel bredere vraag- en aanbodsituatie met betrekking tot energie lijkt niet in strijd te zijn met het feit dat de meest internationale van alle internationale oliemaatschappijen, i.w. de Royal Dutch Shell en de Exxon (Esso) de maatschappijen zijn die het nauwst bij de Nederlandse gaszaken zijn betrokken.

### Beperking energie-aanbod

Sinds 1970 zijn Shell en Exxon, beide behorende tot de grootste zeven internationale oliemaatschappijen, betrokken bij onderhandelingen met een groep olie-exporterende landen die door middel van de OPEC een producentenkartel hebben gevormd om de prijs op te drijven en zo nodig het aanbod van olie op de wereldmarkt te beperken. Ofschoon de oliemaatschappijen zich voor de wereld in het algemeen voordoen als de verdedigers van het consumentenbelang blijken zij in feite ook gezamenlijk te hebben uitgemaakt dat hun belang ligt bij samenwerking met de olieproducerende landen en dat ze er niets bij verliezen als zij meer belasting op olie aan de producerende landen betalen, mits zij die belasting — en meer dan dat — kunnen afwentelen via de olieprijzen die zij de eindconsumenten op de markten van 's werelds olie-industrie in rekening brengen. De reden waarom ze hiertoe in staat zijn, is dat de regering van de Verenigde Staten aan de Amerikaanse oliemaatschappijen (vijf van de grootste zeven) het recht verleende om gezamenlijk over de veranderende oliesituatie te gaan onderhandelen.

De kern van de regulerende marketing-politiek lag in de beperking van het energie-aanbod op de Westeuropese markt, waar sinds 1958 constant te veel energie werd aangeboden in vergelijking tot de geringe vraag, hetgeen een rampzalig effect had op de Europese steenkolenindustrie en een algemene zwakte in de meeste olieprijzen voor een belangrijk deel van de periode na 1958 veroorzaakte. De strategische discussies tussen de oliemaatschappijen (als nasleep van hun collectieve onderhandelingen met de olieproducerende landen) leidden nu tot de afspraak dat de uitbreiding van de infrastructuur van de olie-industrie (raffinage, pijpleidingen enz.) op het vasteland van Europa in die mate zou worden beperkt als voorgeschreven door de mate van toeneming van de vraag ten einde in het algemeen te voorkomen dat te veel olie voor te weinig markten beschikbaar zou komen. Op deze wijze, zo voorzag men, zou het mogelijk worden de gestegen olieprijzen van 1971, die op de gestegen belastingen in de olieproducerende landen waren gevolgd, te handhaven en voor de toekomst te bereiken dat de prijsniveau's gelijke tred zouden houden met de stijgende belastingen.

Deze strategie werd voor het eerst in 1971 toegepast. De essentiële „organisatorische” component was veeleer de afspraak van de oliemaatschappijen over wat nodig was dan het in het leven roepen van een of andere formele kartelachtige structuur, daar dit natuurlijk een onmiddellijke

## Wetenschap en samenleving

*„De kolenmijnen in Limburg moeten maar weer geopend worden. Dat zou een zinniger manier zijn om onze energiebehoefte zeker te stellen dan het nucleaire avontuur waarin we ons dreigen te storten. Als gunstig bijeffect zouden we bovendien een probleemgebied minder hebben, dat nu opgekrikt moet worden met duistere zaken als een NAVO-hoofdkwartier en het wegpromoveren van een lastige rijksdienst als het CBS”, zo meent een van de redacteuren van het blad Wetenschap en Samenleving. Dit blad, een uitgave van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers\*, heeft behalve een goeddeels nieuwe redactie ook een andere, fel oranje omslag gekregen.*

*Het eerste nummer in de nieuwe gedaante is geheel gewijd aan de energieproblematiek en bevat, afgezien van het bovenstaande commentaar, lezenswaardige artikelen over o.a. het energieverbruik en de bezwaren van de kernenergie.*

*Of het heropenen van de Limburgse kolenmijnen nu de meest zinnige oplossing voor onze energieproblemen is, kan overigens worden betwijfeld. En dat in het redactionele commentaar bijv. de NAVO er terloops nog even aan de haren moet worden bijgesleept is jammer voor een blad, dat het woord wetenschap zo hoog in het vaandel voert.*

**Wim Franckena**

\* Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, Kouwerplantsoen 38, Utrecht.

reactie van de regeringen van de olieconsumerende landen tot gevolg zou hebben gehad. Alles wat de oliemaatschappijen te doen stond was het op overtuigende wijze suggereren dat de hogere prijzen gewoon in verband stonden met de invloed van de hogere belastingen die zij in de olieproducerende landen moesten betalen. Drie factoren stonden echter de succesvolle toepassing van deze strategie in de weg. Twee ervan waren gelukkig — hoewel de oliemaatschappijen er geen invloed op konden uitoefenen — slechts van tijdelijke betekenis. De eerste factor was de vertraging van de Europese economische groei, die, gezien de invloed ervan op het energieverbruik, leidde tot een tijdelijk overschot van olieproducten. De tweede factor was het meteorologische feit van een serie zachte winters (van 1970/1971 tot 1972/1973) dat, door het verminderde oliegebruik dat het gevolg ervan was, ook tijdelijke overschotten van sommige producten veroorzaakte. Het feit echter, dat beide verschijnselen van kortstondige aard waren, betekende dat de maatschappijen bereid waren de gevolgen die zich naar verwachting gedurende twee of drie jaren zouden doen gevoelen, over zich heen te laten komen. De maatschappijen konden bovendien redelijkerwijs verwachten dat de magere jaren, veroorzaakt door deze economische en meteorologische factoren, zouden worden gevolgd door compenserende vette jaren waarin de winters kouder dan gemiddeld zouden worden en de stijging van de vraag naar energie een traumatische invloed op de prijzen van olieproducten zou hebben.

### Koppeling van prijzen

Deze derde factor echter was hoogstwaarschijnlijk niet van tijdelijke aard, maar onttrok zich ook niet noodzakelijk aan



de invloed van de oliemaatschappijen. Deze derde factor was de invloed van het Nederlandse aardgas dat door de snel toenemende beschikbaarheid de regelingen voor geregeleerde oliemarkten en hogere olieprijs dreigde te ondermijnen. Binnen Nederland werd de maximumprijs voor bulkgas gekoppeld aan de prijs van stookolie, die nu permanent hoger lag. Voor de export van gas naar andere EG-landen was het, vanwege de EG-regels voor de handel tussen lidstaten, onmogelijk een aanzienlijk hogere prijs te maken dan de prijs waartegen het gas in Nederland werd verkocht. Zo bedreigde de toenemende beschikbaarheid van Nederlands gas de gehele opzet van de geregeleerde oliemarkt in West-Europa die de oliemaatschappijen voor ogen stond, maar — zo kan men verder veronderstellen — Shell en Esso waren in staat er iets aan te doen! De oplossing lag in het beperken van het beschikbaar komen van het Nederlandse gas en het publiek ervan te doordringen dat het aanbod beperkt was vanwege de fysieke grenzen van de reserves en van het productiepotentieel.

Binnen het kader van deze hypothese worden de gebeurtenissen van het laatste jaar begrijpelijk. In de eerste plaats moest de NAM Gas Export (de Nederlandse gasexportmaatschappij van Shell/Esso) natuurlijk haar verkoopinspanningen staken, hetgeen zij deed toen zij op het punt stond een overeenkomst te tekenen tot levering van een grotere hoeveelheid gas aan West-Duitsland. Tussen twee haakjes, deze onderhandelingen hebben zich blijkbaar over vele maanden uitgestrekt, zelfs nadat het technische rapport, dat „aantoonde dat Groningen niet meer dan 82,5 mrd. m<sup>3</sup> gas per jaar kon produceren”, in het bezit was van het ministerie van Economische Zaken en dat toen blijkbaar niet werd beschouwd als een factor, die de verkoop-campagne kon beïnvloeden! In Nederland werden de verwachtingen van de Gasunie dat zij steeds meer gas kon gaan verkopen om op deze wijze geleidelijk de energiemarkt te gaan beheersen met een brandstof die tegen een gunstiger prijs dan alle concurrerende brandstoffen kon worden verkocht, ruw verstoord toen het tekort aan gas — voor haar een onbekend gegeven — werd aangekondigd. Met andere woorden, het element dat de prijzen op de Nederlandse energiemarkt omhoog haalde, werd geëlimineerd door de aardgasprijzen af te stemmen op de hogere olieprijs. Op deze wijze werd substitutie tussen de twee brandstoffen tegengegaan en werden zowel de hoeveelheid als de prijs van de verkochte olie beschermd.

Gegeven de gestegen prijzen voor gas in Nederland was er bovendien ruimte — toen de tijd voor verlenging van de contracten daar was — om het prijsniveau van de export op te trekken en zo het element dat leidt tot zwakke energieprijzen in Duitsland, België en elders te elimineren. Succes op dit Europese niveau hing echter af van het beperken van andere potentiële gasleveranties en/of van het leiden van dat gas naar de juiste markten. De productie van het veld van Amoco in Bergen (NH) stond al onder controle van de NAM, want het was geïncorporeerd in het Groningse systeem. Het Britse gas in de zeebodem werd voornamelijk door de internationale oliemaatschappijen geproduceerd en deze zouden de productie niet gauw opvoeren, gegeven de prijzen die volgens hen door de Gas Council zouden worden betaald. En de verdere ontwikkeling van de gasmarkt in het Verenigd Koninkrijk kon voor ten minste een periode van jaren aan banden worden gelegd door de verkoop aldaar van het gas afkomstig van de Noorse sector van de Noordzee te verbieden. Maar voor zover dit Noorse gas zou worden geproduceerd, te zamen met de olie van de Ekofisk en andere velden, zou het des te beter zijn als het naar markten zou komen die al door de NAM worden voorzien, zodat het kan worden geabsorbeerd in een geregeleerd systeem, waarin een kunstmatig gastekort is gecreëerd door de beperking van de Groningse productie en waarin de te verkrijgen prijs hoog genoeg zou zijn om de mogelijkheid van het veroorzaken van een zwakke energiemarkt te elimi-

neren. Verder moest alleen nog worden voorkomen dat het Nederlandse gas in de zeebodem de markten zou bereiken. Natuurlijk behoeft de NAM niets over haar velden te zeggen, laat staan ze te exploiteren — en deze situatie blijft zo. Een kritieke aangelegenheid was het gas afkomstig van het veld van Placid, waarvoor al onafhankelijke onderhandelingen voor de verkoop van 6,5 mrd. m<sup>3</sup> per jaar aan West-Duitse elektriciteitsautoriteiten waren begonnen. Deze onderhandelingen werden in november 1972 met succes afgesloten. Toen kwam het ministerie van Economische Zaken, overtuigd van de juistheid van de strategie tot beperking van het gasverbruik in West-Europa, tussenbeide en verbood de overeenkomst. Op deze wijze zorgde het voor de eliminatie van wat anders een belangrijke concurrent voor stookolie op de West-Duitse markt zou zijn geweest en voor de eliminatie van een vrij grote hoeveelheid aardgas van de Europese markt in de naaste toekomst. Met dit noodlot dat het gas van het Placid-veld is overkomen, is er geen hoop op een andere „oplossing” voor het gas van de Nordwinning- en Petroland-velden. De Nederlandse regering moet ook hier wel beslissen dat dit gas „vereist” is om aan contractueel vastgelegde toekomstige leverantieplichten te voldoen, op deze wijze een toevoeging aan het te verkopen totaal voorkomend.

### Belang van internationale oliemaatschappijen

Zo heeft het continent zich met Westeuropese gasreserve/productieverhouding van meer dan 50 jaar (vergeleken met een van 12 jaar voor de Verenigde Staten) niettemin een aanbod „crisis” laten toedichten door de bredere, vnl. externe, belangen van de grote internationale oliemaatschappijen die naar een geregeleerde, hoge winstgevende olie-afzet in West-Europa streven. Er zijn echter tekenen dat het verbod tot verkoop van het Placid-gas wel eens een tactische fout zou kunnen zijn geweest bij het volgen van de schaarstetactiek. Terwijl geen enkel ander land op doeltreffende wijze kon klagen over de beperking van de Groningse productie tot het nog zeer aanzienlijke niveau van 82,5 mrd. m<sup>3</sup> per jaar (hetgeen meer is dan herhaaldelijk aan de EG-landen was voorgespiegeld) en terwijl er geen effectieve klachten konden komen van Duitse, Franse en Belgische klanten, die meer moesten betalen in een situatie waarin ook de Nederlandse klanten van prijsstijgingen te lijden hadden, is het een heel andere zaak als Nederland weigert het gas van het Placid-veld aan afnemers in West-Duitsland te verkopen, waarmee vrijwillig een contract is gesloten. De beslissing treft het hart van de door de gemeenschappelijke markt voorgeschreven gelijkwaardige behandeling van lidstaten met betrekking tot de verhandeling van goederen en diensten. Economisch en politiek maakt het weinig uit dat Nederland — op grond van zijn mijnwetten — waarschijnlijk juridisch sterk staat wat betreft de uitsluiting van aardgas van de bepalingen van het Verdrag van Rome. Wat werkelijk van belang is in dit stadium, is dat de Nederlandse beslissing waarschijnlijk als een „cause célèbre” in het volle licht van de publiciteit voor het Europese Hof zal moeten worden verdedigd. En in een dergelijk publiek debat, waarbij een volledige belichting van alle relevante gegevens kan worden verwacht, lijkt het hoogstwaarschijnlijk dat de argumentering voor het bestaan van een aardgastekort in West-Europa, in een tijd waarin de voorraden veel sneller stijgen dan de vraag, als geheel ongefundeerd zal worden beschouwd. Aldus zal de gehele zaak van het reguleren van de Europese energiemarkt door een groep internationale oliemaatschappijen, waarvan de meeste niet aan Europeanen toebehoren en daardoor reeds enigszins verdacht zijn wat betreft hun betrokkenheid bij het welzijn van de Europese samenleving, worden blootgelegd.

P. R. Odell

# Nationale en internationale elementen van chronische inflatie

## De surséance van Amerika; maatregelen tot herstel en preventie (I)

PROF. DR. IR. J. GOUDRIAAN

*Vorig jaar werd in ESB aangekondigd dat Prof. Dr. J. Goudriaan voornemens is een artikelenserie in ESB te publiceren over „Volle tewerkstelling zonder inflatie van lonen en winsten”. Deze serie bestaat uit de volgende artikelen: 1. Sociologie van de chronische inflatie (afgedrukt in ESB van 23 februari, 1 maart en 8 maart 1972); 2. Nationale en internationale elementen van chronische inflatie; 3. De intrinsieke ontoereikendheid van alle macro-economische maatregelen om bij volle tewerkstelling inflatie te voorkomen; 4. Volle tewerkstelling zonder inflatie, een vraagstuk van regeltechniek. Hieronder staat de eerste van de vier afleveringen van het tweede artikel.*

*„Les bons comptes font les bons amis”.*

### WAAROM HEEFT DE CHRONISCHE INFLATIE ZICH INTERNATIONAAL VERSPREID ALS EEN BESMETTELIJKE ZIEKTE?

Twee complexen van omstandigheden, het ene nationaal, het andere internationaal van aard werken na de tweede wereldoorlog geheel anders op het prijsniveau dan voorheen.

Hoe fundamenteel verschillend van karakter deze omstandigheden ook mogen zijn, zij hebben in elk geval met elkaar gemeen dat zij de *vatbaarheid* voor inflatie van het economische organisme belangrijk hebben vergroot en tegelijkertijd een aantal virulente *haarden van infectie* hebben doen ontstaan.

Op nationale schaal hebben alle staten terecht het ideaal van volle tewerkstelling aanvaard. De kwantitatieve interpretatie van dit begrip in verschillende landen loopt evenwel ver uiteen.

In Nederland stelt men dit ideaal dicht tegen de 1% werkloosheid, gemeten aan de geregistreerde arbeidsreserve in verhouding tot de afhankelijke beroepsbevolking. Dit heeft men in de zeven jaren 1960 t/m 1966 ook bereikt. In dit tijdvak steeg het percentage maar één keer tot 1,5 een andere keer was het 1,2 en in de 5 andere jaren bleef het tussen de grenzen 1,1 en 0,9.

In Amerika maakte men reeds in 1951 onderscheid tussen „low full employment” en „high full employment” 1). Voor het eerste geval is het percentage werklozen ca. drie keer zo hoog als in het tweede; de grenzen liggen ongeveer bij 6 en 2%. Gedurende de laatste 20 jaar is het getal dichter bij 6 dan bij 2; in 1971 was het 5,9% en in 1972 5,6%. In december 1972 was het gedaald tot 5,2%, maar voor negers beliep het nog 10% en voor personen onder de twintig was het zelfs 15,6% 2).

Een recente studie van het Amerikaanse Ministerie van Financiën waarschuwt tegen een eventueel verkleinen van de werkloosheid tot 4%. Zelfs het terugbrengen van het percentage naar 5 wordt al gevaarlijk geacht wegens de inflatoire druk die daarvan op de lonen zou kunnen uitgaan 3).

De meest optimistische verwachtingen van 1973 gaan dan ook niet lager dan 5,2% al heeft Goldfinger, de wetenschappelijke econoom van de AFL-CIO, het doel gesteld op 4,5%. Hij noemt 3% een voorlopig onrealistisch laag bedrag, het is „a long term goal” 2).

Maar dit voor Amerika nog veraf liggende doel is in de EG reeds lang bereikt en voorbijgestreefd. De gemiddelde werk-

loosheid in de EG, hoewel sedert 1970 geleidelijk stijgend boven de 1,5%, kwam ook in 1972 niet hoger dan 2% 4).

### Uitbanning van deflatie

Afgezien van deze markante verschillen in de toepassing bestaat er in elk geval volkomen overeenstemming tussen alle landen om elke gedachte aan deflatie voor goed uit te bannen. Dit is voortreffelijk. Deflatie is logisch onverenigbaar met elke poging tot volle tewerkstelling. Deflatie vergroot de werkloosheid in plaats van deze te bestrijden. Want zij verkleint altijd de actieve vraag op de binnenlandse markt en deze markt is zelfs voor de kleine staten het dubbele of meer van de uitvoer 5).

Ik geloof dat alleen personen die de bittere strijd in Nederland tegen de aanpassingspolitiek van Trip, Colijn c.s. in de jaren 1931-1936 hebben meegemaakt ten volle kunnen beseffen hoe groot en radicaal deze omslag in de publieke opinie is geweest. Tegelijk heeft men de middelen gevonden om deflatie permanent en op volstrekt betrouwbare wijze te voorkomen. Aan algemene verlaging van arbeidslonen en salarissen als middel tot bestrijding van werkloosheid denkt niemand meer. Nog belangrijker is het dat men de *spontane deflatie*, dat is de algemene instorting van grondstofprijzen, die de waarde van het geld verandert zonder dat iemand iets aan het geld verandert, heeft weten te voorkomen. Deze allergevaarlijkste val van het algemene prijspeil roept met volstrekte zekerheid werkloosheid in de industrie tevoorschijn door de plotselinge vermindering van actieve koopkracht in de agrarische en mi-

1) Zie bijv. A. P. Lerner, *Economics of employment*, McGraw Hill, 1951, blz. 191-208, speciaal blz. 193.

2) Persbericht van de Christian Science Monitor News Service, begin februari 1973.

3) *De Groene*, 4 maart 1972.

4) Zie grafiek in *De Groene* van 11 augustus 1972, berekend uit gegevens van OECD, Centraal Planbureau en Ministerie van Sociale Zaken.

5) Woytinski heeft in 1936 in zijn boek *The social consequences of the Economic Depression* op deze karakteristieke verhouding voor 't eerst de aandacht gevestigd.

Hij kwam voor enkele landen tot kleinere getallen voor de relatieve betekenis van de binnenlandse markt. Sedertdien is deze verhouding evenwel voor vrijwel alle kleine landen gestegen, d.w.z. zij zijn voor een groter percentage zelf verzorgend geworden.

nerale sector. Voorkoming van spontane deflatie ging weliswaar niet op de eenvoudige, rationele en betrouwbare manier door invoering van een internationale „grondstoffenvaluta”, door mij bepleit sinds oktober 1931 en nog eens up to date gebracht in 1966 6). In plaats daarvan heeft men de stabilisatie, althans van de agrarische prijzen, bereikt door maatregelen op nationale schaal en gespecificeerd per produkt. In Amerika zijn deze belichaamd in de Commodity Credit Corporation (CCC), gesticht in 1933; in de meeste landen van het Britse Gemenebest en in Zuid-Afrika in de Marketing Boards, gesticht in de jaren van de grote depressie; de maatregelen van de Europese Gemeenschappen onderstel ik als algemeen bekend. De EG kent bovendien stabiliserende maatregelen voor kolen en staal, ingevolge het verdrag van Parijs van 1951. Op internationaal terrein heeft men dan nog de goederenovereenkomsten voor tarwe, suiker, tin en koffie.

Al deze partiële maatregelen, hoe gebrekkig en aanvechtbaar ook in hun uitwerking en toepassing, hebben in elk geval tot resultaat dat een rampspoedige algemene prijsdaling als in de jaren 1929-1933 volstrekt uitgesloten is.

Men heeft in het mechanisme van de prijsvorming een aantal nieuwe onderdelen gebouwd die te zamen werken *als een palrad in een hijswerktuig; de prijzen van grondstoffen 7) en de arbeidslonen kunnen alleen stijgen maar niet dalen.*

*Dit palrad moet men behouden.* Stel het buiten werking en al de rampen van de crisisjaren, culminerend in het aan de macht komen van Hitler en de tweede wereldoorlog staren u in het gezicht 8). Op nationale schaal betekent dit eenzijdige stabilisatiemechanisme evenwel een verhoogde *vatbaarheid voor inflatie* en tegelijkertijd kweekt het de *kiemen van infectie*: looneisen uitgaande boven de stijging van de arbeidsproductiviteit, tekorten op de jaarrekeningen van staat, provincie en gemeente. Ik stel mij voor deze zuiver nationale vraagstukken te behandelen in het derde en vierde artikel van deze reeks. In dit artikel beperk ik mij verder tot de internationale aspecten.

## Internationale verhoudingen

Het spreekt vanzelf dat de nationale inflaties nooit allemaal in hetzelfde tempo kunnen optreden. Een bewuste synchronisatie is onmogelijk omdat geen enkele overheid tot dusver bij machte is om de inflatie in haar eigen gebied voldoende te beheersen.

In de internationale verhoudingen van vóór de oorlog zou een wereld van ongereguleerde nationale inflaties geleid hebben tot een deficitaire handelsrekening 9) voor de staat met de sterkste inflatie; het deficit zou zich al ras doen gevoelen in de corresponderende liquiditeitsrekening, de geldeenheid zou depreciëren ten opzichte van de valuta van minder inflerende staten en een devaluatie van de betrokken geldeenheid zou uitkomst hebben gebracht door een verbetering in de internationale concurrentiekracht zonder de nationale markt erg te verstoren.

Niet aldus in de naoorlogse wereld. Het IMF, opgericht krachtens de overeenkomsten van Bretton Woods (1944) verstrekt eerst automatisch en daarna alleen na speciale goedkeuring kredieten in vreemde valuta aan een land dat in betalingsmoeilijkheden is geraakt. Het probeert zodoende een devaluatie van de zwakke geldeenheid zo lang mogelijk uit te stellen. Wat gebeurt er in die tussentijd? Zolang één land een negatief liquiditeitsaldo heeft, moet het saldo van alle andere liquiditeitsrekeningen te zamen positief zijn. Met kleinigheden houden wij ons niet bezig. Neem dus aan dat het land met een negatief betalingsaldo een groot land is — een voorbeeld hoeven wij niet ver te zoeken, neem Amerika — en dat het corresponderende positieve saldo zich concentreert in enkele sterke industriële landen zoals Duitsland, Japan enz. Deze ondervinden de Amerikaanse inflatie, commercieel gesproken, als een weldaad. Het is daarbij volstrekt niet noodzakelijk en het is ook niet zo in de werkelijkheid dat de Amerikaanse in-

flatie zich doet gevoelen in het prijspeil binnen Amerika. Het is voor het veroorzaken van een algemene internationale inflatie alleen maar noodzakelijk en voldoende dat Amerika *met volharding buitenlandse betalingsverplichtingen aangaat waar men niet aan kan voldoen door betaling in realia*, waar men dus alleen in schijn aan voldoet door „betaling” in altijd verder cumulerende oninbare schuldtekorten *in of op papier — die als betalingsmiddelen, dus als geld dienst gaan doen.*

Dit is de eenvoudige kern van elke inflatie: dat men meer geld in omloop brengt dus meer actieve koopkracht schept dan bij een gegeven omvang van de produktie en bij het bestaande prijspeil bevredigd kan worden. Dit teveel aan koopkracht drijft dan onvermijdelijk de prijzen omhoog. Onvermijdelijk omdat men met geen overheidsmaatregelen van welke aard ook kan beletten dat deze actieve koopkracht zij het dan met zekere vertraging, tot uiting gaat komen.

Maar het bedrijfsleven ondervindt deze gevolgen niet rechtstreeks. De versterkte koopkracht betekent een willige markt, een gemakkelijk verkoop. De rekeningen ten laste van Amerikaanse kopers worden betaald eerst in dollars, in of op papier, dan zolang het duurt door de centrale, nationale banken desgewenst omgezet in nationale valuta. De werkgelegenheid neemt toe: er zijn „gastarbeiders” noodzakelijk om aan de vraag te kunnen voldoen.

In een publikatie van september 1972 10) wordt het totale aantal van deze geïmmigreerde werknemers voor de landen van de oude EG ex Italië, maar met inbegrip van het Verenigd Koninkrijk, Zweden, en Zwitserland per laatst bekende datum gesteld op meer dan 6,3 mln. Het grootste aantal per land is in West-Duitsland, namelijk meer dan 2,2 mln. Dit is 10,3% van de actieve bevolking.

De sociale gevolgen van dit in alle opzichten ongunstige massaverschijnsel horen thuis in de sociologie van de chronische inflatie.

Het gaat nu alleen om een zuiver economische conclusie die men zelden in de literatuur aantreft 11): *de chronische inflatie verstoort de rationele internationale arbeidsverdeling*, the most economical allocation of resources, waar vooral de Amerikanen zo graag een beroep op doen. Want het land met de kleinste stijging van het binnenlandse prijspeil, het land dus met een minimum aan nationale inflatie trekt onvermijdelijk de vraag van alle andere landen naar zich toe, zover de fysieke mogelijkheid van de nationale produktie dit toelaat 12). Er worden dus industrieën gevestigd of uitgebreid die bij meer stabiele, internationale prijsverhoudingen geen bestaansrecht

(vervolg op blz. 430)

6) Vers une technique monétaire rationelle, *Economie appliquée*, tome XIX, januari-maart 1966. De goudwissel-grondstoffenstandaard, *De Economist*, november/december 1966.

7) De stabilisatie van grondstofprijzen werkt maar in zeer geringe mate voor tropische en subtropische produkten. Ik heb dit aspect uitvoerig behandeld in mijn in voetnoot 6 genoemde artikelen en laat het in deze reeks artikelen verder buiten beschouwing.

8) Een beeld van hetgeen met de werkloosheid in Duitsland gebeurde vóór en tijdens Hitler heb ik gegeven in fig. 5, blz. 84 in mijn preadvies voor de Vereniging van Staathuishoudkunde en de Statistiek van 1937. Tijdens het noodlottige bewind van Brüning (Rijkskanselier van 28 maart 1930 tot 30 mei 1932) steeg het aantal werklozen van 2,5 tot 5,6 mln.; na de komst van Hitler en zijn geforceerde bewapeningspolitiek daalde het vrijwel symmetrisch.

9) Ik gebruik het woord *handelsrekening* in plaats van het tot dusver in het Nederland nog steeds gangbare woord *handelsbalans* omdat men in de bedrijfskunde met *balans* uitsluitend een comptabel document bedoelt per één bepaalde datum en met *rekening* een document over een bepaald tijdvak *tussen twee bepaalde data*. Zie mijn artikel Internationale, sluitende boekhouding van monetaire reserves (is) noodzakelijk, *Bank en Effectenbedrijf*, juni 1969, speciaal blz. 9, voetnoot 1.

10) *Immigrants in Europe*, edited by N. Denkin, Fabian research series 336, blz. 2.

11) Een van de zeldzame gevallen vindt men, zij het terloops, in de intreedende van Prof. Dr. W. F. Duisenberg, *Enkele beschouwingen over geïmporteerde inflatie*, Haarlem, 1971, blz. 10.

12) Waarom deze tendentie niet geldt voor de Verenigde Staten wordt behandeld in deel 2 en 3 van deze serie artikelen.

# Siemens tilt zwaar aan de maar vergeet de prestatie



# Siemens

Siemens Nederland N.V. Verkoop Datasystemen Postbus 1068 's-Gravenhage Telefoon: 070-782782

# prijs/prestatieverhouding van de mensen niet.

Een prijs/prestatieverhouding is bij automatiseren een belangrijk selectie-criterium. Maar niet alleen een kwestie van keiharde cijfers en technische know-how. Wat die techniek betreft wordt Siemens genoemd als een van de meest geavanceerde leveranciers. Maar niet als de grootste. Daarom kunt u stevast rekenen op een extra prestatie: de Persoonlijke Inzet. Die niet uitdooft na het operationeel maken van de apparatuur en het leveren van toepassingssoftware. Siemens voelt zich verantwoordelijk voor het welslagen van uw totale computerproject. Hetgeen inhoudt, onder heel veel meer, dat wij u actief begeleiden, ook na de realisatie. De realisatie van uw optimaal functionerende rekencentrum met alles wat daarbij komt kijken. Dit maakt de prijs/prestatieverhouding van Siemens een stuk interessanter. U hoort er meer van. Van Siemens.

## Siemens concreter

Siemens voelt zich verantwoordelijk voor het slagen van uw totale computerproject. Besteedt daarom als geen ander aandacht aan projectondersteuning. Levert geen standaardoplossing, maar ontwerpt m.b.v. bouwsteentechnieken programma's die toegesneden zijn op uw specifieke wensen en behoeften. Dit zonder extra kosten. Uiteraard staat er ook een vaardige en snelle technische dienst voor u klaar. En u kunt te allen tijde rekenen op specialistische raad en daad in de meest complexe situaties.

### Over het fijne van de systemen.

Indicaties: met behulp van micro-geheugens zijn uiterst korte instructietijden verwezenlijkt. Verder zijn er uitgekende systemen voor local batch-, remote batch-, interactive- en teleprocessing. Real time en multiprogrammeringstechnieken zijn zeer geavanceerd door efficiënte interrupt handling faciliteiten.

Operating systems voor reële en virtuele geheugentechniek garanderen u optimale efficiency in computergebruik.

### Over hard- en software.

Siemens Systeem 4004 is een compatibele en omvangrijke computerfamilie met geheugencapaciteiten van 8 tot 2048 K. Door opmerkelijke variaties in typen is uitbreiding c.q. vervanging van uw computersysteem een eenvoudige zaak. Ook voor de gebruiker van kleinere systemen. Voor het opbouwen van on-line verbindingen staat een uitgebreid spectrum van geavanceerde remote-periferie ter beschikking. Verder: Siemens applicatie-software is er voor alle denkbare toepassingen. Zoals voorraadbeheer en productiebesturing, berichtenverkeer, planning en administratie, databanken en retrieval systemen.

### Over compatibiliteit.

Siemens biedt compatibiliteit binnen de eigen systemen. Want het totale concept is erop gebaseerd. Bovendien zijn de programmeertalen, de informatiedragers en de apparatuur compatibel met die van de grootste leverancier.

## Conclusie:

**Siemens misstaat niet op uw keuzelijstje**

- 1 ~~IBM~~
- 2 SIEMENS COMPUTERS
- 3 ~~DEC~~
- 4 ~~IBM SYSTEMS~~
- 5 ~~IBM SYSTEMS~~

# computersystemen

Siemens computers Europees antwoord op de vraag naar integrale automatisering.

Tabel 1. Sommering van officiële nationale reserves (vrij goud, SDR en vrije valuta) en van de valuta-saldi bij handelsbanken (in mrd. dollars) a)

No.	Per ultimo	1950	1955	1960	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	juni 1972	juli 1972	aug. 1972
1	Goud officieel	33,8	35,4	37,3	41,1	39,9	38,4	37,9	38,1	36,6	38,6	38,8	38,8	38,8
2	SDR officieel	—	—	—	—	—	—	—	—	3,1	6,4	9,1	9,5	9,5
3	Valuta officieel	12,6	16,8	18,1	19,4	20,3	24,5	26,8	27,0	39,7	76,0	87,9	89,2	90,8
4	Totaal A	46,4	52,2	55,4	60,5	60,2	62,9	64,7	65,1	79,4	121,0	135,8	137,5	139,1
5	Valuta handelsbanken	3,3	4,5	9,4	21,2	25,0	28,8	38,8	55,3	—	—	—	—	—
6	Totaal B	49,7	56,7	64,8	81,7	85,2	41,7	103,5	120,4					
7	Daarvan valuta (3 + 5)	15,9	21,3	27,5	40,6	45,3	53,3	65,6	82,3					
8	Dollars in 3	4,9	8,3	11,6	15,8	14,9	18,2	17,3	16,0	23,8	50,7	54,6	59,5	
9	Dollars in 5	2,1	3,0	7,6	11,5	14,2	15,8	19,4	28,2	21,7	15,1	17,9	16,6	
10	Totaal Dollars in 6 of 7	7,0	11,3	19,2	27,3	29,1	34,0	36,7	44,2	45,5	65,8	72,5	76,1	
	<i>Percentages</i>													
11	Valuta in A (3 : 4)	27	32	33	32	34	39	42	42	50	63	65	65	65
12	Valuta in B (7 : 6)	32	38	42	50	53	58	63	69					
13	Valuta handelsbanken in verhouding tot officiële reserves	7	9	17	35	41	46	61	85					
14	Dollars in 3 (8 : 3)	38	49	64	81	74	75	65	60	60	66	62	67	
15	Dollars in A (8 : 4)	11	16	21	26	25	29	27	25	30	42	40	43	
16	Dollars in 5 (9 : 5)	63	67	81	55	56	55	50	51					
17	Dollars in B (10 : 6)	14	20	30	34	34	37	36	37					
18	Verhouding particuliere dollars tot officiële (9 : 8)	43	36	66	73	96	87	112	178	92	30	33	28	

a) Gegevens in de tabellen ontleend aan IFS van november 1972 en vroeger.

Regel 5 is bijzonder onvolledig: het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Zwitserland en een groot aan tal kleinere landen ontbreken in het totaal. Vrij goud is berekend onder aftrek van verplichtingen tot terug-verkoop; vrije valuta onder aftrek van netto trekkingen op IMF; bezit in de supergoudtranche is verwaarloosd.

meer zullen hebben. Hier ligt een groot latent gevaar in de toekomst.

Wanneer men zich goed rekenschap geeft van het gezamenlijk effect van de omstandigheden die ik heb genoemd: 1. de onmogelijkheid van verlaging van een eenmaal gestegen binnenlands prijsniveau (het palrad); 2. de zo lang mogelijke handhaving van een eenmaal aanvaarde wisselkoers; 3. de voortdurende instroming van de oninbare vorderingen op Amerika, dan is het duidelijk dat deze drie factoren te zamen alleen maar internationale chronische inflatie tot gevolg moeten hebben.

Het tempo van deze inflatie in de wereld in haar geheel is in wezen bepaald door het land met de sterkste binnenlandse inflatie. Dit land kan zijn eigen inflatie niet ongedaan maken, het kan op zijn best trachten deze te stoppen en dan alleen maar afwachten tot het door andere landen wordt geëvenaard. Maar veel sterker dan deze beperkte invloeden van een enkel land is de chronische instroming van ongedekte dollars die niet meer in voldoende mate inwisselbaar zijn tegen Amerikaanse goederen 13).

## Nationale reserves

Tabel I toont de groei en de verandering in de samenstelling van de officiële nationale reserves én van de valuta in het bezit van handelsbanken. Hoe noodzakelijk het is om voortdurend de som van beide in het oog te houden blijkt uit de tabel zelf. Per eind 1950 beliepen de officiële reserves \$ 46,4 mrd. en de valuta in handelsbanken \$ 3,3 mrd.; laatstgenoemde waren dus slechts 7% van de eerste (regel 13 van de tabel geeft de bedragen van regel 5 gedeeld door die van regel 4). Per eind 1969 (laatst bekende gegevens) waren de bedragen veranderd in \$ 65,1 mrd. en \$ 55,3 mrd.; de particuliere valuta waren toen omhoog gesprongen tot ca. 85% van de officiële reserves. Het is bijna onbegrijpelijk dat het IMF in zijn officiële statistieken en studies, zoals het in 1970 verschenen boekwerk over *International Reserves, Needs and Availability*, aan dit uiterst belangrijke en dreigende verschijnsel geen enkele aandacht heeft gegeven.

Dat de dollar hierbij een beslissende rol heeft gespeeld blijkt duidelijk uit de cijfers. Het valuta-element in de totale reserves is gestegen van \$ 15,9 mrd. eind 1950 tot \$ 82,3 mrd.

eind 1969 dus met \$ 66,4 mrd. De dollar-component in deze valuta steeg van \$ 7,0 mrd. tot \$ 44,2 mrd. dus met \$ 37,2 mrd.; hij nam dus in zijn eentje meer dan de helft van de stijging, nl. 56% daarvan voor zijn rekening; duidelijk meer dan alle andere valuta samen.

In hetzelfde tijdvak van ultimo 1950 tot ultimo 1969 stegen de „officiële” dollars van 4,9 mrd. tot 16,0 mrd.; de particuliere van 2,1 mrd. tot 28,2 mrd.; de officiële dollars stegen dus met een factor 3,2; de particuliere met een factor 13,5 dus naar verhouding meer dan 4 keer zo sterk.

Zo ontstond de altijd maar groeiende „pool” van Eurodollars, een excès aan liquiditeit dat uiterst gevoelig reageerde op verandering van de rentevoet, zich somtijds voor een groot deel verplaatste naar Amerika, nieuwe liquiditeiten schiep in andere valuta, maar altijd een verlamdende invloed uitoefende op alle nationale maatregelen tot kredietbeperking. Verhoging van het disconto bleef zonder resultaat als dollars uit de pool vrijelijk konden binnenkomen 14).

## Speculatief karakter

*Elke nationale valutacomponent in monetaire reserves draagt een speculatief karakter door zijn afhankelijkheid van de niet voldoende beheersbare lotgevallen van de betrokken nationale valuta.* Maar dit speculatieve karakter wordt in sterke mate geaccentueerd als de betrokken valuta zich overwegend in particuliere handen bevindt. Deze belangen kunnen immers

13) -Het is opmerkelijk dat dit de gehele wereldeconomie bedreigende verschijnsel of in het geheel niet of slechts terloops vermeld wordt in een aantal rapporten van de OESO. Ik wijs met name op: *The problem of rising prices*, 1961; *The balance of payments adjustment process*, 1966; *Present Policies against inflation*, 1971.

In de 10 jaren tussen het eerste en het derde rapport was de liquiditeitsrekening van de VS hardnekkig en in stijgende mate negatief. Ook Duisenberg l.c. (voetnoot 11) laat het verschijnsel niet tot zijn recht komen.

14) Roosa, die deze bewegingen kende als geen ander schreef in *Men, money and policy*, Federal Reserve Bank of Philadelphia, 1970, blz. 177: „In this setting (of the Eurodollar market) reliance on traditional methods of promoting balance of payments adjustments became almost inevitably self-defeating. When Germany, for example . . .” enz.

Soortgelijke openhartige constatering zal men in de officiële OESO-rapporten tevergeefs zoeken.

hun valuta-bezit alleen maar besturen volgens het bekende beginsel: de winsten voor het particuliere bedrijf, de slechte risico's voor de overheid. Dit is precies wat met de dollar is gebeurd. In het tijdvak 1950 tot 1969 steeg de verhouding van particuliere tot officiële dollars (regel 18 in tabel 1) van 43% in 1950 tot meer dan het dubbele (87%) in 1967, 112% in 1968 en niet minder dan 178% in 1969. De „off loading” van particulieren naar de centrale banken begon het volgend jaar. Van ultimo 1969 tot 1970 nog in een vrij normaal tempo, daarna doet de labiliteit zich gelden, de beweging versterkt zichzelf tot een lawine, iedereen loopt weg uit de dollar: de krach wordt officieel bevestigd door de aankondiging van Nixon per 15 augustus 1971 dat de dollar niet langer gesteund zal (lees: kan) worden door de Amerikaanse monetaire autoriteiten 15).

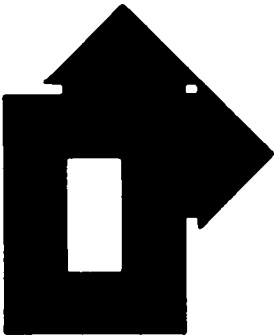
Het zgn. Smithsonian Agreement van 18 december 1971 is niet meer dan een noodverband dat geen afdoende en duurzame stabilisatie van het internationale betalingssysteem kan brengen. Integendeel de tot dusver officieel bekende cijfers, niet verder lopend dan tot eind juli 1972, geven reeds een duidelijke aanwijzing van de steeds zwakker wordende positie van de dollar; het bedrag van de korte vorderingen tegen de dollar is dan gestegen tot 76 mrd. De nieuwe crisis in de eerste week van februari 1973 heftiger dan een van de vorige, zal niet de laatste zijn. Maar in elk geval heeft zij één grote stap ge-

toond in de goede richting: de Amerikaanse dollar is zonder veel omhaal opnieuw gedevalueerd met 10% *terwijl geen van de andere grote valuta, behalve dan de Japanse Yen, zich heeft laten vinden voor revaluatie.* Dit nieuwe, door Amerika gepropageerde middel tot verdere inflatie van het internationale prijsniveau heeft de tweede keer bijna niet meer gewerkt.

J. Goudriaan

15) De beslissende rol van het particuliere bankbedrijf in deze zaak is blijkbaar goed aangevoeld door David Rockefeller, de Chairman van de Chase Manhattan Bank. In zijn recente voordracht voor de Universiteit van Wales beval hij aan de vorming van internationale bankconsortia, zoals de Orion groep waarin naast Chase Manhattan ook leidende banken uit Japan, Italië, het Verenigd Koninkrijk, Canada en West-Duitsland deelnemen. Men vindt de grote crediteuren op Amerika aan het begin en het eind van deze rij. (*Financial Times*, februari 1973). Rockefeller's doel is blijkbaar een Amerikaanse penetratie van de leidende banken in de crediteurlanden ten einde meer invloed te kunnen uitoefenen op het aanhouden van de oninbare vorderingen tegen de dollar. Hij is misschien al enige treden gedaald van het trotse standpunt dat hij nog in 1964 innam toen hij zei (*World monetary reform*, edited by R. G. Grubel, Stanford University Press, 1964, blz. 159): „Today New York City in many ways is the financial center of the world. That is an inevitable accompaniment of the nation's position in political and military affairs. We cannot have the one without the other”. Maar de bedoeling blijft dezelfde. Laat niemand zich daar illusies over maken.

### Au courant



# Kruit verschoten ?

A. F. VAN ZWEEDEN

Het is eigenlijk nog te vroeg om al te proberen een bestek op te maken van „het grootste sociale conflict in Nederland van na de oorlog”. Acht weken stakingsacties volgens een zorgvuldig gecoördineerde planningprocedure en f. 17 mln. aan uitgekeerde stakingsgelden hebben de industriebonden niet opgeleverd wat ze geëist hadden: een afkapping van de prijscompensatie boven een bepaald plafond. In plaats daarvan moesten zij genoegen nemen met een gestaffelde beperking boven een jaarsalaris van f. 28.000 die alleen op 1 juli van dit jaar wordt toegepast.

Toch kan het „Haagse akkoord” niet als een complete nederlaag van de industriebonden worden beschreven. Ze hebben wel moeten ervaren dat in deze eerste confrontatie met de werkgevers over een principiële ingreep in de inkomensverhoudingen het front van de tegenpartij niet kon worden doorbroken. De mislukking begon zich al af te tekenen toen het de bonden niet gelukte Hoogovens op de knieën te krijgen. De speerpuntstrategie faalde op het moment dat

de president van de Haarlemse rechtbank de bonden verbood hun acties bij Hoogovens voort te zetten. De industriebonden moesten toen overgaan op een soort guerrillatactiek van sterk selectieve en landelijk gespreide acties waarvoor maar een enkeling onder de werkgevers opzij ging. Wat wel gebeurde was, dat de werkgevers zich nauwer aaneensloten en hun front versterkten door de oprichting van het Bureau Industriële Werkgevers.

De industriebonden waren toen wel genoodzaakt hun strategie voor de tweede maal te wijzigen. Het uittreden van het NVV uit het centraal overleg bleek al snel als pressiemiddel ontoereikend. Het werd de bonden duidelijk dat zij alleen nog maar de tactiek van de elastische terugtocht konden toepassen. Om deze terugweg te openen was het optreden van de SER-voorzitter nodig. Volgens het blad van de Industriebond NVV, *WIK*, huldigde alleen de NKV- en CNV-bond de opvatting dat een buitenstaander moest voorstellen de acties op te schorten om hervatting van het

overleg mogelijk te maken. De Industriebond NVV wilde, aldus *WIK*, zijn leden vragen de acties op te schorten en onderhandelingsvoorstellen op tafel te leggen, die afweken van de verharde standpunten, om „de leugenachtigheid van de werkgevers aan de kaak te stellen en heel Nederland duidelijk te maken wie er nu wel of wie niet het conflict zocht om het conflict”.

Hoe het ook zij, de heer De Pous liet zijn oproep horen via het NOS-journaal op de tv en goed 48 uur later kwamen de industriebonden met hun uitnodiging aan de werkgevers om een gesprek te beginnen zonder stakingsdreiging en zonder voorwaarden vooraf.

Ontstaan, verloop en afloop van het conflict om de inkomensnivellering tonen aan dat de inzet slecht past in een lange-termijnstrategie van de vakbeweging in ons land. Een vorige keer al heb ik in deze rubriek de uitspraak van Groenevelt aangehaald, dat „bepaalde zaken je soms in de schoot komen vallen”. Het in december vorig jaar gesloten Centraal Akkoord hebben de

industriebonden willen aangrijpen om een begin te maken met de herverdeling van de verdiende inkomens. Dat was verantwoord, zo heb ik eerder betoogd, omdat het Centraal Akkoord weinig of geen ruimte overliet voor reële inkomensverbetering. Daarom bevatte dat akkoord de bepaling dat de hoogste inkomens een grotere bijdrage moesten leveren aan het doel van het akkoord, de inflatiebestrijding, terwijl extra aandacht moest worden besteed aan de lager betaalden.

Maar de wijze waarop de industriebonden hun strijd hebben gevoerd, heeft alleen maar bijgedragen tot verharding van de tegenstellingen tussen verschillende werknemersgroeperingen. Het doel op lange termijn, integratie van alle werknemers, gebruikmaken van de vervaging van het sociale onderscheid tussen witte en blauwe boord om de belangenbehartiging te verruimen, werd ingeruild voor een doelstelling op korte termijn.

Dit lange-termijnstreven van de vakbeweging was tot dusver nog alleen tot uiting gekomen in de totstandkoming van een geïntegreerde cao voor handarbeiders en beambten in de metaalindustrie. Door de aanvankelijk voorgestelde grens voor de prijscompensatie te leggen op een niveau van f. 25.000 joegen de bonden ook het bij de beambtenbonden georganiseerde mediale personeel tegen zich in het harnas.

De bonden hebben met hun actie wel dit positieve resultaat bereikt, dat het

vraagstuk van het inkomensbeleid nu ter discussie is gesteld. Voortaan zal bij besprekingen over de inkomensvorming in ons land de eis van een verdergaande nivellering niet meer ontweken kunnen worden. Dit is meer, omdat verwacht moet worden dat de aanspraken op de groei van het nationale inkomen zo hoog blijven dat de inflatoire druk van de laatste jaren onverminderd zal aanhouden. Ook in de toekomst blijft er weinig ruimte voor verbetering van de persoonlijke welvaart en dat dwingt tot een andere verdeling en inkomens, tot een herziening van de hoofdzakelijk traditioneel bepaalde maatstaven voor de inkomensvorming van verschillende groepen en tot een wijziging in het systeem van prijscompensatie.

In dit opzicht is bijvoorbeeld de Industriebond NVV wel degelijk consistent in zijn optreden. Al drie jaar geleden stelde deze bond immers voor de eisen voor de metaal-cao zo te matigen dat er meer ruimte zou overblijven voor collectieve voorzieningen. De gedachte die aan de „anti-inflatie-cao” ten grondslag lag, is later uitgewerkt in het Centraal Akkoord en zal telkens ter sprake komen als overheid, werkgevers en werknemers moeten overleggen over de verdeling van de beschikbare ruimte.

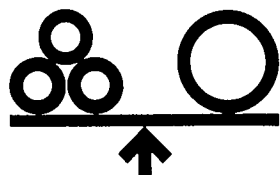
De vraag waar de vakbeweging toch mee is blijven zitten is, of de industriebonden niet een groot deel van hun kruut hebben verschoten voor een zaak die toch aan de onderhandelingsstafel, door middel van een compromis, moest worden opgelost en voor een principe waar-

over de volksvertegenwoordiging en het kabinet zich moeten uitspreken. In het conflictmodel dient een spaarzaam gebruik te worden gemaakt van machtsmiddelen. De bonden zouden hun kruut moeten drooghouden voor een groter doel dat zij zeggen na te streven: wijziging van de machtsverhoudingen in deze maatschappij.

In de eerste werkelijke krachtmeting met de ondernemers over een stukje maatschappijvernieuwing hebben de industriebonden het moeten afleggen. Een van de middelen waarmee zij hun doel op lange termijn moeten kunnen bereiken, versterking van hun positie binnen de onderneming, hebben zij zelf in de waagschaal gesteld. De Hoogovens-directie heeft laten weten, dat de overlegstructuur binnen de onderneming, waarin een plaats is ingeruimd voor het bedrijvenwerk, na het conflict nader bekeken moet worden.

De strijd om de machtsverhoudingen zal zich voor een belangrijk deel op het vlak van de onderneming afspelen. Daar moet de vakbeweging haar positie zien te versterken. Wil zij zich sterk blijven maken voor democratisering van de verhoudingen binnen de onderneming, dan zal zij haar strategie op dat doel moeten richten. Het conflict om de inkomensverdeling heeft vooralsnog geleid tot chaos en tot versnippering van krachten aan het werknemersfront dat een bont patroon van belangengroepen begint te vertonen.

A. F. van Zweeden



## Geld- en kapitaalmarkt

# Enkele kanttekeningen bij het Verslag van de President

DRS. E. F. LIMBURG\*

De krachtige positie van onze monarchie verhindert de financieel geïnteresseerde Nederlanders niet, telkenjare het verslag van de topman van De Nederlandsche Bank tegemoet te zien met een verwachtingsvol ontzag, dat nauwelijks onderdoet voor het respect, dat inwoners van een republiek jegens hun president ten toon spreiden. Het presidentiële stuk is dit jaar wat betreft het binnenland nogal kort, hetgeen waarschijnlijk samenhangt met het feit, dat het belangrijkste thema, de inflatie,

reeds meermalen in de jaarverslagen is behandeld en diepgaand geanalyseerd. Ik wil me in deze beschouwing in hoofdzaak beperken tot dit thema en met name de internationale monetaire situatie buiten beschouwing laten.

Dr. Zijlstra acht het een veeg teken, dat de recessieve ontwikkeling van 1971/1972 niet heeft geleid tot vermindering van de loon- en prijsstijgingen en vreest verdere versterking hiervan als gevolg van de thans aantrekkende conjunctuur.

Voor het eerst sinds 1962 is de overbesteding uit de Nederlandse economie verdwenen. Ook als men rekening houdt met de flattering van de betalingsbalans door het ineenzakken van de bedrijfsinvesteringen, is er duidelijk een keerpunt waar te nemen. Veel komt daarvan op het credit van de overheid (als geheel), die een aanzienlijke ver-

\* De auteur is hoofd van het Economisch Bureau van de AMRO-bank te Amsterdam.



mindering van haar financieringstekort (tot 2% van het nationale inkomen, bij een norm van ca. 3%) bereikte. Bovendien leverde zij door haar financieringspolitiek — nl. het aantrekken van aanzienlijk meer lange middelen dan het financieringstekort nodig maakte — een extra bijdrage aan de bestrijding van de overbesteding.

De toestroming van liquiditeiten uit het buitenland werd hierdoor gecompenseerd. De totale liquiditeitscreatie leidde, in samenhang met de nominale groei van het nationale inkomen, tot een iets lagere liquiditeitsquote (33,25% eind 1972 tegen 33,5% eind 1971).

De President concludeert, dat de Nederlandse volkshuishouding in 1972 geen vraaginflatie kende en dat derhalve de loon- en prijsinflatie autonoom geworden zijn.

Interessant is de opmerking dat de huidige mate van wisselkoersflexibiliteit speelruimte laat voor een eigen, nationale inflatiebestrijding, die niet onmiddellijk wordt gefrustreerd door uit het buitenland komende impulsen, als gevolg van het „goedkoopte-eiland-effect”. Als remedies die binnen de grenzen van onze nationale economische politiek ter bestrijding van de geldontwaarding dienen te worden aangewend, worden vervolgens genoemd:

- vermindering van het stijgingstempo van belasting- en premiedruk, dus van het beslag van de collectieve sector op het nationale inkomen;
- parallele afremming van de huidige loon- en prijsstijging, hetgeen in beginsel van geen der partijen reële offers vraagt.

Tot zover in grote trekken het verslag van de President.

Men kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat deze aanbevelingen onvoldoende recht doen aan het karakter van de huidige inflatie als een overwegend niet-economisch vraagstuk. De psychologie van de maatschappelijke verhoudingen (o.m. de al dan niet juiste kritiek op de inkomensverdeling) wordt vrijwel genegeerd. Zo ook de algemene twijfel rond de vraag of ons politieke mechanisme tot een binnen de economische mogelijkheden realiseerbare prioriteitenkeuze kan komen.

Het is hier niet de plaats om op deze niet-economische factoren dieper in te gaan. Liever wil ik wijzen op een tweetal meer economische aspecten van onze inflatieproblemen, die in het presidentieel verslag wel worden aangestipt, doch niet worden uitgewerkt: ten eerste het prijzeffect van het rendementsherstel in het bedrijfsleven; ten tweede de vermindering van de particuliere investeringsquote.

## Rendementsperspectief

Een jaar geleden 1) heeft schrijver dezes zich in deze rubriek tamelijk optimistisch uitgelaten over het rendementsperspectief van de Nederlandse industrie. Een krachtige rationaliseringsinspanning en een forse prijsverhoging waren toen te voorzien. Door de ontoereikendheid van het statistisch materiaal zijn helaas noch het Centraal Planbureau noch De Nederlandsche Bank in staat, exact aan te geven in hoeverre winstmargevergroting heeft plaatsgevonden.

Het zogenaamde overig inkomen, dat in 1972 met 19% steeg, omvat immers ook de — de laatste jaren sterk gestegen — rentekosten, alsmede huren, pachten e.d. Uit de bedrijfsberichten ontstaat niettemin een vrij algemene indruk van rendementsherstel, terwijl ook de vooruitzichten voor 1973 zich niet al te ongunstig laten aanzien.

Gezien het peil, waarop het rendement na jaren van winsterosie was aangeland, moet verder herstel, mede gelet op de waarschijnlijkheid van rentestijging, als noodzakelijk met het oog op de werkgelegenheid worden beschouwd. Het is niet te verwachten, dat dit herstel geheel uit voortgezette rationalisatie zal komen, zodat de Nederlandse economie voorlopig blijft opgescheept met een inflatie-impuls, afkomstig uit het verleden. Het valt dus nog te bezien of een precieze paralleliteit van prijs- en loonmaatregelen verdedigbaar is. Wel is het thans psychologisch volstrekt onmogelijk, om deze paralleliteit prijs te geven. Echter: moet de afremming aan de prijzenkant uitsluitend van het financieel in vele sectoren toch nog tamelijk zwakke bedrijfsleven komen? Deze vraag voert ons naar het tweede hierboven genoemde punt, nl. de vermindering van het beslag van de bedrijfsinvesteringen op het nationale inkomen. Het jaarverslag van DNB bevat hieromtrent interessante gegevens.

## Investeringen

De netto-investeringen in vaste bedrijfsactiva namen gemiddeld in de periode 1961/1970 en ook in 1971 ca. 9% van het nationale inkomen 2). In 1972 was dit percentage 6,6 en voor 1973 wordt slechts een geringe stijging verwacht. Een daling van deze quote met zo'n 2% valt dus te constateren. De vooruitzichten van het CPB voor 1974/1975 doen nauwelijks wijziging verwachten. Een reeds waar te nemen selectiever investeringsgedrag (met name t.a.v. het Nederlandse territorium) waarbij de rentabiliteit meer dan de groei het accent krijgt, draagt hiertoe bij.

Bij de overige investeringscomponenten (woningen en overheidsinvesteringen) in hun totaliteit bezien, heeft sedert 1965 geen wijziging in het aandeel-

percentage plaatsgevonden. Voor 1973 valt enige teruggang van het aandeel van de woningbouw en enige stijging van de overheidsinvesteringen — per saldo dus wederom weinig verandering — te verwachten.

Indien de geschetste nieuwe verhoudingen structureel van aard zouden zijn, en bovendien geen wijziging in de particuliere spaarquote zou optreden, dan zou het toelaatbare financieringstekort van de overheid met ca. 2% van het nationale inkomen kunnen toenemen. Dat zou de overheid een dienovereenkomstige mogelijkheid tot extra kapitaalmarktfinanciering en daartegenover autonome belastingverlaging bieden. Helaas mag deze conclusie niet voor de volle 2% worden getrokken. Het CPB verwacht een teruggang van de particuliere spaarquote met ca. 0,5% in 1973 (zowel t.o.v. 1972 als t.o.v. het gemiddelde van de jaren zestig). Derhalve vermindert het financieringsoverschot van de particuliere sector dienovereenkomstig. Voorts lag het financieringstekort van de overheid in de periode 1961/1970 met ruim 4% zo'n 1% boven de door Dr. Zijlstra genoemde en hierboven vermelde 3%-norm. (In 1971 was de overschrijding overigens reeds geringer).

Brengt men voor beide factoren (dalende spaarquote en vroegere normoverschrijding) correcties aan, dan resteert niettemin 0,5% (ca. f. 750 mln.) voor vergroting van het toelaatbaar financieringstekort, *aangenomen het structurele karakter* van de geringere particuliere investeringsquote. Nu is het gevaarlijk, de met het structurele begrotingsbeleid samenhangende financieringsnorm al te snel bij te stellen. Valt de financieringsruimte 3) achteraf tegen 4), dan moeten autonome belastingverhogingen worden ingevoerd, met alle politieke moeilijkheden, die daaraan vast plegen te zitten.

Toch zou ik een lans willen breken voor een grondiger overweging dan in deze rubriek doenlijk is, van de mogelijkheid via extra overheidsleningen in samenhang met belastingverlaging, bij voorkeur in de BTW-sfeer, een anti-inflatie impuls te geven 5). Vermelding verdient dat het CPB aanzienlijke repercuties verwacht van betrekkelijk kleine veranderingen in de autonome loon- en prijselementen, gegeven de thans zeer

1) *ESB*, 17 mei 1972.

2) Jaarverslag DNB 1972, blz. 29.

3) Niet te verwarren met de budgetruimte, waarvan de ontwikkeling, gegeven o.m. de teruggelopen progressiefactor, aparte en hier niet aan de orde zijnde problemen kent.

4) DNB noemt bijv. de mogelijkheid, dat op langere termijn weer een hoger relatief investeringspeil nodig zal zijn, om voldoende nieuwe arbeidsplaatsen te scheppen. (Blz. 30, jaarverslag 1972).

5) Op basis uiteraard van zo vroeg mogelijk te verkrijgen kwantitatief inzicht in de situatie van 1974. Voor 1973 valt er weinig meer te veranderen.

nauwe samenhang tussen lonen en prijzen 6).

Uiteraard dient een sluitende afspraak tussen regering en sociale partners omtrent de uitwerking van de maatregelen op prijzen en lonen tot stand te komen, ten einde verruiming van de reële bestedingsmogelijkheden van de loontrekkers te voorkomen. Het gaat immers om het gelijktijdig reduceren van puur nominale loon- en prijsstijgingen. Afremming van de inflatie kan vooral via de bouwkosten gunstig resultaat voor het overheidsbudget hebben, reden te meer om de onweerlegbare risico's van de voorgestelde benadering iets makkelijker te aanvaarden. Bij de taxatie van die risico's ware verder te overwegen, dat de particuliere spaaractiviteit in 1973/1974 wel eens kon meevallen. De inflatie-ervaring en -verwachting zijn naar alle waarschijnlijkheid nog onvoldoende in de rentestand verdisconteerd. De te verwachten hogere rente kan misschien tot een groter aanbod van besparingen leiden dan thans wordt verwacht.

Tenslotte zij opgemerkt, dat het bo-

venstaande geenszins originaliteit pretendeert. In Frankrijk heeft niet lang geleden de overheid een grote leningsoperatie ondernomen, onder gelijktijdige belastingverlaging, als gevolg waarvan met name de ongeëvenaarde biefstuk van genoemd land aanzienlijk goedkoper kon worden 7). Dat de resultaten van deze operatie voor de loon- en prijsontwikkeling aldaar zijn tegengevallen, heeft oorzaken, die aan de merites ervan niets afdoen.

E. F. Limburg

6) Blz. 135, CEP-1973.

7) Ook het CPB wijdt in het CEP 1973 op een weinig opvallende plaats (bij de behandeling van de varianten voor de middellange termijn, blz. 137) aandacht aan de mogelijkheid van vervanging van belastingopbrengsten door kapitaalmarktfinanciering; echter niet op grond van een mogelijke structurele daling van de particuliere investeringsquote, doch als incidentele anti-inflatie maatregel, die in feite in strijd is met het structureel begrotingsbeleid.

ESB

Ingezonden

## Rijnmonds knelpunten

DRS. J. DERWIG\*

In zijn vaste rubriek in dit blad heeft de heer Hoffman een beschouwing gewijd aan het *Concept-voorontwerp streekplan* van Rijnmond en met name aan de daarin voorkomende economische paragrafen. Op drie hoofdelementen van zijn betoeg wil ik hier nader ingaan. Deze elementen zijn:

- Rijnmond heeft wel de doelstellingen aangegeven, maar deze zijn nauwelijks gekwantificeerd en daardoor ontbreken de concrete instrumenten. Belangrijkste oorzaak hiervan zou zijn een ontbreken van een gewenste economische structuur;
- Rijnmond heeft een selectieve industriepolitiek nodig;
- Rijnmond heeft van de overheid te weinig bevoegdheden gekregen en de onder Rijnmond ressorterende gemeenten voeren een te solistische politiek.

### Ad a. Het ontbreken van een gewenste economische structuur

Reeds bij verschillende gelegenheden

heeft Rijnmond blijk gegeven een visie te hebben op de ontwikkeling van de economische structuur van het Rijnmondgebied. Genoemd behoeft slechts te worden de reeds in 1969 verschenen nota *Rijnmond in de Delta*. Daarin worden zeer expliciet een aantal uitgangspunten geformuleerd, die gebaseerd zijn op een eerste nog eenvoudige versie van het economische structuurmodel. Momenteel wordt bij Rijnmond gewerkt aan een nieuwe nota over het te voeren economische beleid in de komende jaren, nu gebaseerd op het door de heer Hoffman genoemde *Economisch Structuurmodel van Rijnmond*. Over enige weken zal deze nota, met als bijlage het genoemde technische rapport over het structuurmodel worden gepubliceerd. De hoofdlijnen van deze nieuwe nota zijn in het *Concept-voorontwerp streekplan* terug te vinden.

De heer Hoffman meent dat de prognoses uit het structuurmodel moeilijk in overeenstemming zullen zijn te brengen met de in het *Concept-voorontwerp streekplan* geformuleerde uitgangspunten ten aanzien van het leef-

milieu. Uiteraard is dit zo, daar deze prognoses, prognoses zijn indien geen beleidsmaatregelen worden genomen, zoals de heer Hoffman zelf aangeeft. Geconfronteerd met de uitgangspunten ten aanzien van het leefmilieu leiden de prognoses tot een aantal in het *Concept-voorontwerp streekplan* opgenomen knelpunten. De door de heer Hoffman gemiste visie op de gewenste economische structuur en met name de te volgen weg naar die structuur, is in de „Beschrijving” van het *Concept-voorontwerp streekplan* opgenomen. In de richtlijnen wordt verschillende malen de richtlijn inzake het selectief investeringsbeleid genoemd. Deze richtlijn maakt deel uit van de regeling inzake het selectief investeringsbeleid van Rijnmond, zoals die sinds enkele maanden wordt uitgevoerd en waarop in het gestelde ad b nader wordt teruggekomen. Bovengenoemde beleidsnota, die thans nog in voorbereiding is, probeert aan te geven, hoe dit beleid nader zal worden uitgewerkt.

Alvorens nu tot het tweede element uit Hoffmans betoeg over te gaan, wil ik nog vermelden, dat in het takenpakket van het economische stafbureau van Rijnmond hoge prioriteit is toegekend aan het onderzoek ten behoeve van de „ruimtelijke vertaling” van economische activiteiten, alsmede aan een verbreding en verdieping van het economische structuurmodel. Dit model is zoals de heer Hoffman terecht opmerkt nog een eenvoudig model, maar voor zover ons bekend, een uniek model, waarmee zoals met *Rijnmond in de Delta* reeds aangetoond toch een belangrijke ondersteuning van het regionale economische beleid kan worden gegeven. Door het ter beschikking komen van de intra- en interregionale input-output-tabel (de zgn. Japanse tabel) wordt een verdere verdieping mogelijk. De verbreding wordt momenteel vooral gezocht in de aansluiting van het model met modellen uit andere disciplines, zoals het verkeersmodel.

### Ad b. Selectieve industriepolitiek

In het voorgaande heb ik reeds de nota *Rijnmond in de Delta* gememoreerd. Het vierde uitgangspunt van deze nota vermeldt onder meer:

„In het vlak van de investeringen moet in de eerste plaats een hoge prioriteit worden gegeven aan de investeringen, die het woon- leefmilieu kunnen verbeteren. Daarnaast moet het beleid worden gericht op die investeringen, die niet primair bijdragen aan de verdichting en uitbreiding van de agglomeratie, maar die de Nederlandse economie wel doen profiteren van de unieke mogelijkheden van dit gebied . . . .

Wij twijfelen niet aan de mogelijkheden van dit gebied, maar willen juist daarom niet

\* Economisch medewerker van het Openbaar Lichaam Rijnmond.

te slordig met deze mogelijkheden omgaan. Dat is de selectie die ons voor ogen staat".

Op basis van dit beleidsuitgangspunt is er sedert het verschijnen van deze nota intensief gewerkt aan het tot stand brengen van een regeling, waarmee Rijnmond concreet gestalte kan geven aan het hier geciteerde uitgangspunt. Op 19 juni 1972 is door de Rijnmondraad met algemene stemmen een regeling inzake het selectief investeringsbeleid aanvaard. Basis van de regeling is de uitgifte van gronden door gemeenten ten behoeve van industrie- en bedrijfsvestiging. overeenkomstig de in de Rijnmondwet neergelegde bevoegdheid tot het uitvoeren van richtlijnen (art. 30, lid 1, sub b en c) 1).

Kern van de regeling is een zogenoemde globale richtlijn, uitgevaardigd voor het gehele gebied van Rijnmond. Deze richtlijn omvat een aantal globale criteria, ten aanzien van het milieu, de arbeidsmarkt en de verkeers- en vervoers-infrastructuur, welke richting willen geven aan het door de gemeenten en Rijnmond te volgen beleid bij gronduitgifte ten behoeve van industrie- of bedrijfsvestiging en uitbreiding van bestaande industrieën en bedrijven. Het beleid dient zich erop te richten dat de nieuwe vestiging c.q. uitbreiding van de bestaande vestiging een surplus oplevert van de maatschappelijke baten boven de maatschappelijke kosten.

Daar het primair de bevolking is, welke de nadelige gevolgen van congestieverschijnselen ervaart, is een principe-clausule opgenomen in deze richtlijn dat aan de besluitvorming inzake nieuwe vestigingen c.q. uitbreiding van bestaande vestigingen, met aanwijsbare maatschappelijke kosten, een zo ruim mogelijke inspraak van de bevolking vooraf dient te gaan.

Omdat de richtlijn voorts een bredere werking beoogt dan alleen ten aanzien van nieuwe vestigingen c.q. uitbreiding van bestaande vestigingen, is in deze richtlijn gesteld dat wijzigingen in het gebruik van reeds uitgegeven grond eveneens goedkeuring behoeven van het gemeentebestuur. Bij de verlening van die goedkeuring worden de hiervoor genoemde criteria eveneens in acht genomen.

De regeling omvat vervolgens een overeenkomst tussen de colleges van burgemeester en wethouders der Rijnmondgemeenten en het dagelijks bestuur van Rijnmond. Deze overeenkomst bepaalt dat in onderling overleg tussen de partijen vastgesteld zal worden in welke gevallen vestiging van nieuwe c.q. uitbreiding van bestaande bedrijven en industrieën belangrijke gevolgen teweeg brengen ten aanzien van de regionale arbeidsmarkt, de regionale infrastructuur en het milieu van het Rijnmondgebied. Dergelijke gevallen zullen krachtens de overeenkomst om

advies worden voorgelegd aan de Raad van Rijnmond, alvorens de gemeenteraad zich over al of niet toelating of uitbreiding uitspreekt. De Raad van Rijnmond is bij het formuleren van zijn advies uiteraard gebonden aan het bepaalde in bovenomschreven richtlijn.

Tenslotte omvat de regeling een tweede richtlijn welke langs formele weg tracht af te dwingen wat in bovenomschreven overeenkomst op basis van vrijwilligheid is geregeld. Deze richtlijn zal dan ook alleen worden vastgesteld voor die gemeenten waarmee vóór 1 augustus 1972 — de datum waarop de regeling in werking treedt — geen overeenkomst is aangegaan. Het belangrijkste verschil met de eerdergenoemde overeenkomst is hierin gelegen dat het dagelijkse bestuur van Rijnmond nu eenzijdig bepaalt van welke vestigingen regionale gevolgen zijn te verwachten en waarvan het verzoek om vestiging c.q. uitbreiding daarom eerst om advies aan de Raad van Rijnmond moet worden voorgelegd.

De Wetgever heeft erkend dat voor Rijnmond een eigen taak op het gebied van de congestiebestrijding is weggelegd, door in artikel 30 van de Wet Openbaar Lichaam Rijnmond de mogelijkheid voor een regionale regeling te openen. Het gewestelijk bestuur, de Rijnmondraad, heeft op 19 juni 1972 door aanvaarding van de voorstellen van het dagelijks bestuur inzake een selectief investeringsbeleid, blijk gegeven zijn eigen verantwoordelijkheid in te zien en daaruit consequenties getrokken. Bij de gemeenten in het Rijnmondgebied heeft deze gedachtengang erkenning gevonden getuige het feit dat de meerderheid van de gemeenten, waaronder de gemeenten die nog in belangrijke mate de beschikking hebben over nog uit te geven bedrijfs- en industrieterreinen, een overeenkomst met Rijnmond heeft aangegaan.

Zoals uit deze korte samenvatting van de regeling blijkt is hier slechts sprake van een eerste aanzet van een regionale industriepolitiek. Door een geleidelijke uitbouw van de regeling, met name in de richting van een coördinatie ten aanzien van het door de gemeenten te voeren acquisitiebeleid, kan een regionale industriepolitiek meer gestalte krijgen. De uitvoering van de regeling verkeert momenteel nog in de aanloopfase. De Rijnmondraad heeft nog geen advies over een concreet project uitgebracht. Wel staan enkele projecten thans op de nominatie daarvoor. Het te voeren beleid ten aanzien van de economische aspecten is onderwerp van de reeds eerder genoemde beleidsnota, die thans in voorbereiding is. De ervaring met de regeling heeft intussen wel geleerd dat thans op dit gebied door de gemeenten geen solistisch beleid wordt gevoerd.

### Ad c. Bevoegdheden van Rijnmond

Zoals uit de samenvatting van de Rijnmondregeling blijkt, heeft Rijnmond onder meer ten aanzien van het economische beleid te weinig bevoegdheden. De regeling is binnen het kader van Rijnmonds bevoegdheden m.i. het maximaal haalbare. Dat de in de wet neergelegde bevoegdheden voor het uitvoeren van richtlijnen onvoldoende is, vloeit voort uit de considerans van de overeenkomst, waarin vermeld staat dat deze overeenkomst zich uitstrekt over alle industrie- en bedrijfsvestigingen, terwijl artikel 30 van de wet zich slechts uitstrekt over alle industrievestigingen in het Rijnmondgebied, maar de bedrijfsvestigingen slechts voor zover deze plaatsvinden op bij zeehavens behorende terreinen.

Een tweede punt waarop de Rijnmondwet naar onze mening tekort schiet is het feit, dat alleen de vestiging van industrieën onderworpen kan worden aan een richtlijn. Het behoeft geen nader betoog dat de vestiging van industrieën slechts een element kan zijn van een regionale industriepolitiek.

Hoewel de samenwerking met praktisch alle gemeenten vlekkeloos verloopt, moet toch uit bestuurlijk oogpunt worden opgemerkt dat de aard van een richtlijn slechts een beperkte invloed mogelijk maakt. Het is niet meer dan een openbaar advies over het te voeren beleid, wat zondig door middel van een aanwijzing krachtens artikel 33 van de wet, bindend kan worden gemaakt.

Het is op grond van deze overwegingen dat Rijnmond bij het verschijnen van het wetsontwerp „Selectieve investeringsregeling” actie heeft ondernomen ten einde het in dit wetsontwerp opgenomen vergunningstelsel gedelegeerd te krijgen. Gezien het voorlopig verslag van de bijzondere commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, bestaat de hoop dat deze delegatie zal plaatsvinden. Voor Rijnmond staat de bestrijding en het voorkomen van congestie centraal bij de uitvoering van een selectief investeringsbeleid, zoals neergelegd in de in de voetnoot reeds eerder genoemde map. Het meest geschikte middel daartoe is een vergunningstelsel, daar een dergelijk instrument een reële afweging van alle voor- en nadelen van een vestiging mogelijk maakt. Een dergelijke afweging van elk individueel project is een selectiever instrument dan het heffingensysteem, waarop in het wetsontwerp de nadruk wordt gelegd.

Het zou binnen het kader van dit artikel te ver voeren de nadere beargumentering van Rijnmonds standpunt ten aanzien van het wetsontwerp te geven.

1) Bij het Openbaar Lichaam Rijnmond zijn voor geïnteresseerden nog een aantal documentatiemappen beschikbaar.

Voor degenen die geïnteresseerd zijn, kan worden verwezen naar de eerder genoemde documentatiemap *Selectieve investeringsregeling*.

Dit artikel besluitend kan ik stellen dat het betoog van de heer Hoffman elementen bevat, die niet geheel in overeenstemming zijn met de werkelijke situatie. Voor zover de Rijnmondwet dat toestaat wordt al het mogelijke gedaan om de doelstellingen van het economische beleid, gericht op het voorkomen en bestrijden van de in het *Concept-voorontwerp streekplan* neergelegde knelpunten, te verwezenlijken, ten einde te komen tot een economische structuur, die Rijnmond in de binnenkort te verwachten beleidsnota nader zal uitwerken.

J. Derwig

### Naschrift

Het ingezonden stuk van de heer Derwig is eerder een toevoeging aan mijn beschouwing „Rijnmonds knelpunten” dan een rechtzetting. De heer Derwig maakt immers alleen maar duidelijk welke geweldige dingen Rijnmond heeft gedaan en aan het doen is. Dat hij hierbij kritische noten vergeet te plaatsen, mag hem niet kwalijk worden genomen omdat Rijnmond zijn broodheer is. Hieronder zal ik aantonen dat ik nauwelijks van mening verschil met de heer Derwig, behalve dan de passage waarin hij verkondigt dat mijn betoog niet geheel in overeenstemming is met de werkelijke situatie. Het is hierbij noodzakelijk eerst aandacht aan de bevoegdheden van Rijnmond te besteden. Daarna stel ik de economische structuur aan de orde.

### Bevoegdheden van Rijnmond

Ik schreef dat Rijnmond bij het verwezenlijken van de in het *Concept-voorontwerp 1*) vermelde doelstellingen voor grote problemen komt te staan: 1. wegens het ontbreken van een nationale industriepolitiek; 2. omdat de centrale overheid weinig bevoegdheden aan Rijnmond heeft gegeven en 3. omdat de onder Rijnmond ressorterende gemeenten vaak een solistische politiek voeren. Derwig schrijft slechts over de bevoegdheden van Rijnmond t.a.v. de industriepolitiek. Zijn opmerkingen daarover lijken mij juist. Hij dient echter wel te beseffen dat er in Nederland nog geen industriepolitiek bestaat en dat niet verwacht mag worden dat Rijnmond bij gebreke hieraan een effectieve industriepolitiek kan bedrijven. Dit zou namelijk leiden tot een staat Rijnmond in de staat Nederland.

Het zou onjuist zijn indien industriepolitiek vereenzelvigd zou worden met

de voorgestelde selectieve investeringsregeling. Immers, de vestiging van industrieën — zo schrijft ook Derwig — kan slechts een element zijn van een regionale industriepolitiek. Ik wil niet ontkennen dat er bij Rijnmond interessante ideeën bestaan over industriepolitiek, getuige de documentatiemap *Selectieve investeringsregeling*. Tot nu toe zijn deze echter studeerkamerideeën; daar kan geen streekplan iets aan doen.

Overigens, mijn opmerkingen betreffen niet alleen de industriepolitiek. Ik verwacht moeilijkheden bij de verwezenlijking van de door Rijnmond gestelde doelstellingen t.a.v. bijvoorbeeld het woonmilieu, de milieuverontreiniging, het verkeer en de recreatie, omdat Rijnmond als bestuursorgaan tot nu toe heeft gefaald door de hierboven genoemde punten 2 en 3 (vgl. de rede van burgemeester Thomassen en de discussie naar aanleiding daarvan eind maart).

### Economische structuur

De verwachte economische structuur van Rijnmond is het zgn. centraal alternatief, berekend in de nog niet gepubliceerde nota *Het economisch structuurmodel van Rijnmond* en gebaseerd op CPB-prognoses voor de Nederlandse economie in 1973. Derwig schrijft terecht dat, geconfronteerd met de uitgangspunten ten aanzien van het leefmilieu, de prognoses tot een aantal in het *Concept-voorontwerp* opgenomen knelpunten leiden. In de beschrijving bij het *Concept-voorontwerp* zou de weg naar de *gewenste* economische structuur zijn aangegeven. Hier liggen voor mij twee moeilijkheden.

1. Het *Concept-voorontwerp* heeft het steeds over een *gewenste* economische structuur, maar ik heb nergens kunnen lezen hoe die structuur er exact (lieftst kwantitatief) uitziet. Het centraal alternatief is de enige structuur die uit de stukken blijkt.
2. Geconfronteerd met de uitgangspunten ten aanzien van het leefmilieu leidt het centraal alternatief tot een groot aantal knelpunten. In de „beschrijving” bij het *Concept-voorontwerp* zou zijn aangegeven hoe die knelpunten moeten worden opgelost. Er worden echter vooral verbale oplossingen gegeven. Hoe en in welke mate kwantitatief geformuleerde knelpunten worden weggewerkt, wordt niet vermeld. Ten aanzien van de economische ontwikkeling wordt gepleit voor een selectief investeringsbeleid, versterking van de tertiaire en quartaire sector, betere ruimtelijke spreiding van de werkgelegenheid, faciliteiten voor containervervoer enz. Er staat echter nergens hoe en wat er selectief moet worden geïnvesteerd, hoe en met welke bedrijven

de dienstensector versterkt moet worden enz. Dit soort opmerkingen is ook te maken t.a.v. de andere voorzieningen.

Derwig schrijft dat er wordt gewerkt aan intra- en interregionale input-output-tabellen ten behoeve van de „ruimtelijke vertaling” van economische activiteiten. Het is jammer dat hierover zo weinig in het *Concept-voorontwerp* staat. Ik zie dan ook met belangstelling uit naar input-output-tabellen die het centraal alternatief beschrijven en naar input-output-tabellen die een inzicht geven in de gewenste structuur.

Aan de passage over „Selectieve industriepolitiek” heb ik niets toe te voegen. We mogen blij zijn dat Rijnmond een actieve regionale industriepolitiek aan het voorbereiden is.

### Slotopmerkingen

In het *Concept-voorontwerp* ontbreken de kwantitatieve verbanden tussen de doelstellingen en de instrumenten ter verwezenlijking van die doelstellingen en tussen de instrumenten onderling. Bovendien is het moeilijk een oordeel te vellen over het *Concept-voorontwerp* omdat er nauwelijks basis-materiaal ter beschikking wordt gesteld. Ik zou graag willen weten in hoeverre er gebruik is gemaakt van talrijke Rijnmond studies, bijv. die van „Management Science”.

Omdat de door mij gevraagde kwantitatieve analyses ontbreken, moet men voornamelijk afgaan op verbale wensen. In het verleden is gebleken dat verbale wensen voor velerlei uitleg vatbaar zijn (vgl. het bouwen buiten de stankgrenzen). Daarom handhaaf ik de volgende vragen, waarop de heer Derwig niet is ingegaan. Welke tertiaire bedrijven moeten hoe en waar worden aangetrokken? Blijft de Rijnpoorthaven gebaseerd op een slechte kosten-baten-analyse (zie: Toegift, *ESB* van 9 februari 1972)? Waarop is het pleidooi voor de tweede nationale luchthaven gebaseerd? Zijn de metrolijnen (maatschappelijk) rendabel te maken? Hoewel het aantal vragen gemakkelijk kan worden uitgebreid, wil ik het bij deze laten.

L. Hoffman

1) Inmiddels verscheen het *Voorontwerp Streekplan Rijnmond*, dat nauwelijks wijzigingen vertoont t.a.v. de hier besproken problematiek.

*Blijf bij,*

*lees ESB!*



**P.J.D. Drenth, P.J. Willems en Ch.J. de Wolff (red.): Bedrijfspsychologie.** Kluwer, Deventer. 1970. 764 blz., f. 65.

De mens-werkrelatie heeft al vroeg de aandacht getrokken van de psychologie en de sociologie. Men zou kunnen zeggen dat toen de arbeiders zich gingen organiseren in vakbonden, de factor arbeid tot op zekere hoogte problematisch begon te worden voor de bedrijfsleiding. Er is dan nl. een ander gezag dat het gedrag van de werknemers kan beïnvloeden. Al in het begin van deze eeuw werd in de Verenigde Staten de noodzaak ingezien om de factor arbeid onder controle te krijgen. De leer van het „scientific management” — aan ingenieursbreinen ontsproten — is de eerste, min of meer wetenschappelijke neerslag van deze opvatting. Later zijn ook sociologen en psychologen bij de organisatie van de arbeid betrokken. Vooral de motivering voor het werk — plezier in het werk — stond hierbij centraal. Deze gedachte werd in het bijzonder toegepast op werkactiviteiten — de lopende band e.d. — die van zichzelf weinig aantrekkelijk waren. Ik doel hier natuurlijk op de zgn. human relations school, die door beïnvloeding van externe werkomstandigheden het sociale klimaat in het bedrijf trachtte te verbeteren. De laatste jaren zijn we wat nuchterder over dit soort zaken gaan denken. Eentonig werk blijft eentonig werk, met of zonder muziekje.

Opvallend maar heel wel verklaarbaar is dat sociologen/psychologen zich hoofdzakelijk hebben bezig gehouden met de lagere echelons in de ondernemingspiramide. Hun opdrachtgever was de ondernemingsleiding, en problematisch waren de lagere echelons. Het resultaat daarvan is een nogal eenzijdige wetenschappelijke belangstelling voor een onderdeel van het bedrijfsgebeuren. Over hoe bijv. het management functio-

neert, hoe de totale organisatie draait of hoe de verhoudingen liggen tussen hoger kader en de bedrijfsleiding, is beduidend minder bekend. Arbeiders daarentegen zijn van alle kanten bekeken en beloerd.

De hierboven gereleveerde eenzijdigheid vindt men uiteraard ook terug in het verzamelwerk *Bedrijfspsychologie*. Het is niet goed doenlijk — wil men de besprekingsruimte van dit blad niet ver te buiten gaan — om op alle zaken die in deze „pil” worden behandeld in te gaan. Ik volsta dan ook verder met een aantal algemene opmerkingen. De opzet van het boek is buitengewoon aantrekkelijk. Kort geformuleerd komt deze erop neer dat de redacteurs het terrein van de bedrijfspsychologie in een aantal moten hebben gehakt, t.w. selectie en plaatsing, opleiding en ontwikkeling, mens en taak, mens en organisatie, houding ten opzichte van het werk en evaluatie van functie en werk. Daarna hebben ze verschillende Nederlandse deskundigen uitgenodigd om binnen deze kaders deelbijdragen te leveren. Het resultaat is 43, meestal bekwame en interessante, artikelen die een goed overzicht geven van wat de bedrijfspsychologie vermag en doet. En dat is niet gering. Ook degenen die moeite hebben met de al genoemde eenzijdigheid in de optiek — misschien kan daar bij een volgende druk wat aan gedaan worden — vinden in dit boek een schat aan gegevens en inzichten, die voor de kennis van (een deel van) het bedrijfsleven van grote betekenis is. Waar de auteurs over schrijven vindt zijn toepassing in de praktijk en wordt gevoed door praktijkervaring. Zoals gezegd, de wat technische inslag van het boek verdient een kritische aanvulling. Als ik het lijstje van auteurs doorkijk, zie ik daarbij na-

men die daartoe best in staat zijn. Doch ook al in deze vorm vind ik dit boek — als gezamenlijke prestatie van de belangrijkste bedrijfspsychologen — een belangrijke publikatie. Een onvergeeflijke omissie is echter het ontbreken van een zakenregister.

**Bram Peper**

**ESB**

Mededelingen

#### Zomercursus systeemleer

De Systeemgroep Nederland organiseert voor leden en niet-leden een zomercursus Systeemleer op 22, 23 en 24 augustus a.s. in hotel „Erica” te Berg en Dal. Kosten, incl. logies, maaltijden en studiemateriaal zijn f. 315 voor leden en f. 365 voor niet-leden. Deze bedragen zijn f. 290 en f. 340 voor een kamer zonder douche/bad en f. 245 en f. 295 zonder logies.

Inlichtingen en voorlopige aanmeldingen uiterlijk 15 juni a.s. bij mevr. R. van Driel-Bossers, Systeemgroep Nederland, p/a Berg en Dalseweg 144, Nijmegen.

Het programma omvat de volgende gedeelten: mathematische aspecten van de systeemleer (1e dag); toepassing van mathematische modellen op een aantal inhoudelijke gebieden (2e dag); methodologische problemen in de systeemleer (3e dag).

#### Shoppingcentra

De Studiegroep Shoppingcentra gaat van 16 t/m 19 oktober 1973 naar Zwitserland. De bedoeling is dat in diverse Zwitserse steden winkel- en distributiecentra zullen worden bezocht. Geïnteresseerden in deze studiereis kunnen, geheel vrijblijvend, een programma opvragen bij de Stichting Studie Centrum Distributie, Nijverheidsstraat 3, 's-Hertogenbosch, tel.: (04100) 4 16 70.

**finac** geeft u een eigen huis zonder zorgen

Totale financiering van uw eigen huis (oud of nieuw), met alle bijkomende kosten. Normale rente over gehele lening, geen afsluitprovisie.

Vraag budget-schema aan:

Het Voorlichtingsbureau voor Academici, hogere ambtenaren, staffunctionarissen, leraren etc.

Maliebaan 98, Utrecht, telefoon 030 - 31 97 47\*

*U reageert op annonces  
in ESB?*

*Wilt u dit dan steeds duidelijk  
tot uitdrukking brengen?*

# Voor alle geld ter wereld

